

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ФІНАНСОВИЙ ПРОСТІР

Рекомендовано до поширення в мережі «Інтернет» вченою радою Черкаського навчально-наукового інституту Університету банківської справи, протокол № 13 від 20 травня 2022 року. При використанні матеріалів, опублікованих у журналі, посилання на «Фінансовий простір» обов'язкове

ЗАСНОВНИК:

Університет банківської
справи,
79007, Україна, м. Львів,
вул. Січових Стрільців, 11

ВИДАВЕЦЬ:

Черкаський навчально-науковий інститут
Університету банківської справи.
18028 м. Черкаси, вул. В'ячеслава Чорновола, 164

No 2 (46) 2022

ISSN 2304-1692

THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL JOURNAL

Financial Space

Recommended for online publication by the Academic Council of Cherkasy educational-scientific Institute of the Banking University by protocol No 13 of May 20, 2022.

In case of reprinting of materials published in the journal, the reference to «Financial Space» is required.

FOUNDER:

Banking University
79007 Lviv, Sichovykh
Striltsiv str., 11

PUBLISHER:

Cherkasy Educational-Scientific Institute of Banking
University
18028 Cherkasy, V. Chornovol str., 164

Редакційна колегія

Головний редактор БАРАНОВСЬКИЙ Олександр Іванович
д.е.н., професор, професор кафедри банківської справи та фінансових технологій Університету банківської справи

Заступник головного редактора ПАНТЕЛЄЄВА Наталя Миколаївна
д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів та обліку Черкаського навчально-наукового інституту Університету банківської справи

Відповідальний секретар ЧЕПЕЛЮК Ганна Миколаївна
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів та обліку Черкаського навчально-наукового інституту Університету банківської справи

АНДРІЙ Василь Михайлович
д.юр.н., професор кафедри трудового права та соціального забезпечення Київського національного університету ім. Шевченка

БАГОРКА Марія Олександрівна
д.е.н., завідувач кафедри маркетингу Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

ВИРВІЦКА Магдалена
доктор наук, професор, професор факультету інженерії менеджменту Познанського політехнічного університету

ГРАБІНСЬКА Барбара
Ph.D., ад'юнкт кафедри фінансів Краківського економічного університету

ГРАСІС Яніс
д. юр. н., доцент, декан юридичного факультету Ризького університету ім. Страдіня

ДМИТРЕНКО Ірина Миколаївна
д.е.н., професор Національного центру обліку та аудиту, Національна академія статистики, обліку та аудиту

ДУНСЬКА Маргарита
д.е.н., професор, заступник декана факультету бізнесу, менеджменту та економіки Латвійського університету

ЗАЙНАЛОВ Жажонгир Расулович
д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, Самаркандський інститут економіки і сервісу

КУЗНЕЦОВА Анжела Ярославівна
д.е.н., професор, ректор Університету банківської справи

МІЩЕНКО Світлана Володимирівна
д.е.н., професор, професор кафедри банківської справи та фінансових технологій Університету банківської справи

МИКОЛЕНКО Віктор Андрійович
д. юр. н., професор кафедри управління в сфері цивільного захисту, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

МОСКАЛЕНКО Сергій Іванович
д. юр. н., доцент, професор кафедри права та правового регулювання авіаційної діяльності, Кіровоградська льотна академія

ПАШКЯВІЧЮС Арвідас
д.соц.н., професор, завідувач кафедри фінансів економічного факультету Вільнюського університету

ПРОКОПЕНКО Наталя Семенівна
д.е.н., професор, проректор Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет», радник податкової служби I рангу

РОГОВА Наталя Василівна
к.е.н., доцент, заступник директора Інституту післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СЕМБІЄВА Ляззат Миктибеківна
д.е.н., професор, професор кафедри державного аудиту Євразійського національного університету ім. Л.М. Гумільова

СМОВЖЕНКО Тамара Степанівна
д.е.н., професор Інституту підприємництва та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка»

ХАБЕР Йозеф Антоні
Ph. D., професор Школи бізнесу Познані

ШЕБЕКО Костянтин Костянтинівич
д.е.н., професор, професор кафедри економіки і бізнесу Поліського державного університету

Адреса Редакційної колегії:

Черкаський навчально-науковий інститут
Університет банківської справи

вул. В'ячеслава Чорновола, 164, м. Черкаси,
18028

тел.: (050) 640-38-84,

email: fp@cibs.ubs.edu.ua

Фінансовий простір

міжнародний науково-практичний журнал

Editorial Board

EDITORIAL OFFICE

Cherkasy Educational-Scientific Institute of Banking University

18028 Cherkasy, V. Chornovol str., 164
tel. (050) 640-38-84,
email: fp@cibs.ubs.edu.ua

Financial Space

international scientific and practical journal

fp.cibs.ubs.edu.ua

Editor in Chief Alexander BARANOVSKY

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Banking and Finance technologies, Banking University

Deputy Editor Nataliia PANTIELIEVA

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Finance and Audit, Cherkasy Educational-Scientific Institute of Banking University

Executive Secretary Hanna CHEPELIUK

Ph. D. in Economics, Associate Professor of the Department of Finance and Audit, Cherkasy Educational and Scientific Institute of Banking University

Vasyl ANDRIYIV

Doctor of Law, Professor of the Department of Labor Law and Social Security, Kyiv National University named after T. Shevchenko

Maria BAGORKA

Doctor of Economics, Head of the Department of Marketing, Dnipropetrovsk State Agrarian and Economic University

Magdalena WYRWICKA

Doctor of Science, Professor, Professor of the Faculty of Management Engineering, Poznan Polytechnic University

Barbara HRABINSKA

PhD, Associate Professor, Department of Finance, Krakow University of Economics

Janis GRASIS

Doctor of Law, Associate Professor, Leading Researcher, Dean of the Faculty of Law of the Stradin University of Riga

Irina DMITRENKO

Doctor of Economics, Professor of the National Center for Accounting and Auditing, National Academy of Statistics, Accounting and Auditing

Margarita DUNSKA

Doctor of Economics, Professor, Deputy Dean of the Faculty of Business, Management and Economics of the University of Latvia

Djaxongir ZAYNALOV

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Finance, Samarkand Institute of Economics and Service

Anzhela KUZNYETSOVA

Doctor of Economics, Professor, Rector of Banking University

Svetlana MISHCHENKO

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Banking and Finance of Banking Technologies and Business of the Banking University

Victor MYKOLENKO

Doctor of Law, Professor of the Department of Civil Defense Management, Cherkasy Heroes of Chernobyl Fire Safety Institute

Sergey MOSKALENKO

Doctor of Law, Associate Professor, Professor of the Department of Law and Legal Regulation of Aviation Activities, Kirovohrad Flight Academy of the National Aviation University

Arvidas PASHKIAVICHUS

Doctor of Social Sciences, Professor, Head of Department of Finance Faculty of Economics University of Vilnius

Natalia PROKOPENKO

Doctor of Economics, Professor, Vice Rector of the Private higher educational institution «European University», Adviser of the Revenue Service of the 1st rank

Nataliya ROGOVA

Ph. D. in Economics, Associate Professor, Deputy Director of Institute of Continuing Education, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Lyazzat SEMBIEVA

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of State Audit of the Eurasian National University named after L.M. Gumilev

Tamara SMOVZHENKO

Doctor of Economics, Professor, Lviv Polytechnic National University

Anthony Joseph HABER

Ph. D., Professor of School of Business, Poznan

Konstantin SHEBEKO

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Economics and Business of Polessky State University

Зміст / Contents

Гринчук Тетяна Петрівна, Гусак Людмила Петрівна ВИКОРИСТАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ У ЗЛОЧИННИХ ЦІЛЯХ ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ЇЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	6
Hrynychuk Tetiana, Husak Ludmyla USE OF CRYPTOCURRENCY FOR CRIMINAL PURPOSES AND PRIORITY DIRECTIONS OF ITS RIGHT REGULATION	15
Меда Наталія Степанівна РОЛЬ ТА ФУНКЦІЇ ОСОБИСТИХ ФІНАНСІВ В ЕКОНОМІЦІ КРАЇНИ	18
Meda Nataliia THE ROLE AND FUNCTIONS OF PERSONAL FINANCE IN THE COUNTRY'S ECONOMY	27
Павлюк Тетяна Іванівна МАТЕРІАЛЬНИЙ ДОБРОБУТ, ЙОГО СТРУКТУРА ТА ДИНАМІКА	30
Pavlyuk Tatiana MATERIAL WELL-BEING, ITS STRUCTURE AND DYNAMICS	41
Баранов Андрій Леонідович, Баранова Олена Володимирівна КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ	44
Baranov Andrii, Baranova Olena CONCEPTUAL PRINCIPLES OF STATE REGULATION OF THE INSURANCE MARKET	54
Боярко Ірина Миколаївна, Вовчак Ольга Дмитрівна, Рудевська Вікторія Ігорівна, Хуторна Мирослава Емілівна КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МЕЗОПРУДЕНЦІЙНОГО БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ І РЕГУЛЮВАННЯ З ПОЗИЦІЇ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ БІЗНЕС-АРХІТЕКТУРИ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ	57
Boiarko Iryna, Vovchak Olha, Rudevskia Victoria, Khutorna Myroslava CONCEPTUALIZATION OF MESOPRUDENTIAL BANKING SUPERVISION AND REGULATION FROM THE STANDPOINT OF FORMING AN EFFECTIVE BUSINESS ARCHITECTURE OF THE BANKING SECTOR	68

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.2\(46\).2022.061415](https://doi.org/10.18371/fp.2(46).2022.061415)

УДК 343.359.3:336.744

ВИКОРИСТАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ У ЗЛОЧИННИХ ЦІЛЯХ ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ЇЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

ГРИНЧУК Тетяна Петрівна

кандидат економічних наук,
в.о. завідувача кафедри фінансів, обліку та аналізу
Вінницький кооперативний інститут
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0008-4764>

ГУСАК Людмила Петрівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри економічної кібернетики та інформаційних систем
Вінницький торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0022-9644>

Анотація. У статті висвітлено особливості проведення транзакцій з цифровою валютою (криптовалютою), що надають можливість злочинцям здійснювати незаконні операції. Висвітлено деякі способи та технології використання цифрової валюти у кримінальних схемах. Зазначено рівень злочинності, пов'язаної з криптовалютою за останні роки в Україні. Окреслено пріоритетні напрями правового регулювання нових фінансових інструментів з одночасним забезпеченням безпеки учасників ринку.

Ключові слова: криптовалюта, правове регулювання, злочин, блокчейн, біткоїн, відмивання, шахрайство, кримінальна відповідальність.

Постановка проблеми. Криптовалюта є відносно новим явищем, що не має аналогів, у зв'язку з цим дуже складно визначити її сутність та правову природу. У міжнародних документах та наукових виданнях при характеристиці криптовалюти використовуються різні терміни: «віртуальна

Аннотация. В статье отражены особенности проведения транзакций с цифровой валютой (криптовалютой), позволяющих преступникам совершать незаконные операции. Отражены некоторые способы и технологии использования цифровой валюты в криминальных схемах. Указан уровень преступности, связанной с криптовалютой за последние годы в Украине. Намечены приоритетные направления правового регулирования новых финансовых инструментов с одновременным обеспечением безопасности участников рынка.

Ключевые слова: криптовалюта, правовое регулирование, преступление, блокчейн, биткоин, отмывание, мошенничество, уголовная ответственность.

валюта», «віртуальні активи», «криптовалюта», «електронна валюта», «майно», «віртуальні гроші», «цифровий актив», «цифровий фінансовий актив» та ін. Це свідчить про те, що дотепер на законодавчому рівні поняття цифрової валюти (криптовалюти) та її правового регулювання оста-

точно не визначено.

Національний банк України дає роз'яснення щодо використання криптовалют в Україні: визначає валюти /криптовалюти як грошовий сурогат, що не має реальної вартості та не може бути використаний фізичними чи юридичними особами, оскільки це прямо суперечить нормам законодавства України [1].

Неврегульована сфера обігу криптовалют робить таку валюту потенційним кримінальним інструментом: предметом вчинення злочинів та платіжним засобом організованих злочинних угруповань [2, с.72]. В умовах популяризації використання криптовалют у кримінальних цілях, необхідність визначення заходів щодо протидії злочинам з її використанням є очевидною та нагальною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання правового статусу криптовалют, їх незаконного використання та шляхи протидії криптозлочинності висвітлювали у своїх працях такі науковці, як О. Бондаренко, Д. Кисельов, Ю. Дорохіна, А. Демчук, А. Дорош, Д. Казначєєва, А. Ковальчук, С. Лєськів, Д. Пашко, Л. Омєльчук, В. Скрипник, І. Пальчевський та інші. На думку Ю. А. Дорохіної, хоча криптовалюти є одним із видів віртуальних фінансових інструментів, проте їм притаманні всі ознаки предмета злочинів проти власності, а саме: фізичні ознаки характеризуються можливістю вимірювати їх у певних одиницях, ними можна торгувати на електронній біржі, тобто такий предмет можна вилучити; що ж стосується соціально-економічної складової, то криптовалюти мають певну мінову і споживчу вартість, а з погляду юридичної ознаки – криптовалюти є чужим для вин-

ного майном [3]. Попри вагомий напруження вчених, активне використання криптовалюти у злочинних схемах обумовлює необхідність нових наукових розробок, що відповідатимуть сучасним викликам та загрозам.

Метою статті є дослідження способів та технологій використання цифрової валюти у кримінальних цілях, рівня злочинності, пов'язаної з криптовалютою та виокремлення пріоритетних напрямів її правового регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток ринку цифрової валюти (криптовалюти) та зростання трансакцій щодня збільшується. Трансакції з цифровою валютою (криптовалютою) мають суттєві відмінності від звичних фінансових трансакцій, що здійснюються за допомогою банківських рахунків, карток або централізованих електронних грошей, оскільки для функціонування цифрової валюти (криптовалюти) не потрібен централізований регулятор або емітент. При цьому всі трансакції цифрової валюти публічні та відображаються в реєстрі даних операцій, що формується на основі технології розподільчого реєстру (блокчейн). Власники цифрової валюти (криптовалюти) вважаються анонімними, оскільки кожна трансакція підлягає реєстрації з присвоєнням унікального номера, проте ця реєстрація прив'язується до електронного гаманця, а особистість її власника залишається анонімною. Найчастіше криптогаманець відкривається на підставних чи вигаданих осіб. Саме тому зростає популярність даного способу взаєморозрахунків при скоєнні злочинів.

Неодноразово на ризики використання продуктів технології блокчейн

звертав увагу Європол [4, с. 150]. У своєму звіті за 2020 рік про загрози організованої злочинності в Інтернеті він дійшов висновку, що тренди обігу криптовалюти мають широку популярність у кримінальній сфері [5].

Незаконне використання криптовалют здебільшого пов'язано з відмиванням грошей, торгівлею незаконними товарами й послугами та шахрайством [6].

Найпоширенішою схемою з відмивання коштів є створення віртуальної юридичної особи, що приймає криптовалюту як платіжний засіб за свої послуги.

Схема виглядає таким чином:

- створення юридичної особи-фірми з можливою оплатою у криптовалюті;
- проведення анонімної транзакції на рахунок фірми;
- конвертація фірмою криптовалюти в національну валюту.

Таким чином, юридично гроші, що отримані з цієї підставної фірми, є повністю легальними, оскільки це оплата за послуги фірми. Слід зазначити, що справжній зловмисник ніколи не буде реєструвати таку фірму на свою персону. Для цього знаходять підставну особу, жодним чином не пов'язану зі справжнім власником коштів. Таку особу самі зловмисники називають дропом або номіналом. У разі викриття фіктивної юридичної особи вся повнота правосуддя переходить на номінального власника, а справжній власник починає всю цю схему заново [7, с. 231].

Особи, що викрадають криптовалюту, застосовують і такі способи:

- використання фейкових (підроблених) електронних гаманців. Потерпілі, купуючи товар чи послуги

на популярних сервісах, перераховують гроші на гаманці фішингові, що мають інші адреси, за допомогою використання злочинцями вірусних програм;

- створення фішингових сайтів (або сайтів-копій) популярних ресурсів. Нині криптовалютний фішинг тільки починає активно розвиватися;

- краудінвестингові проекти. Розвиток нової моделі колективного інвестування (ICO, IPO та ін.) призвело до появи шахрайських компаній, які збирають з потерпілих кошти в криптовалюті, явно не маючи на меті займатися підприємницькою діяльністю;

- створення інвестиційних фондів, що працюють з використанням криптовалюти. Якщо врахувати той факт, що вони створювалися на тлі високої волатильності криптовалюти та в умовах відсутності правових гарантій захисту вкладників, логічно припустити, що більше 40% їх потенційно можуть мати кримінальні цілі.

Біткоїн та інші криптовалюти відкрили перед людьми широкі можливості. Нові можливості породжують зловживання. Криптовалюту не потрібно вказувати у щорічних деклараціях, що також породжує ряд зловживань з боку високопосадовців [8, с.199].

Біржі криптовалюти також можуть стати засобом скоєння злочинів, предметом яких виступає криптовалюта. Справа в тому, що біткоїн – один з видів криптовалют, крім якого існують і інші, наприклад лайткоїн, Ethereum, Ripple. Поширеним випадком є змова трейдерів, щоб переконати сторонніх інвесторів у тому, що зростання пев-

ної монети виправдано і продовжитися в майбутньому, для чого використовуються в тому числі засоби масової інформації. Після досягнення монетою певної ціни учасники маніпуляції продають куплені заздалегідь свої та припиняють розповсюдження інформації, внаслідок чого ціна швидко повертається до початкового рівня, а особи, які під впливом такої інформації придбали даний вид криптовалюти, зазнають фінансових збитків.

Нині за криптовалюту можна придбати широкий спектр нелегальних товарів та послуг. Вона використовується при оплаті замовних злочинів, придбанні та розповсюдженні порнографічних матеріалів, при незаконному обігу зброї, наркотичних засобів та психотропних речовин, органів та тканин людини для трансплантації, торгівлі людьми, підробленими документами, нелегальними ліками, фінансуванні екстремізму та тероризму та ін. Дані факти, а також можливість безконтрольного транскордонного переказу грошових коштів та їх подальшого переведення в готівку служать передумовами високого ризику потенційного залучення цифрової валюти (криптовалюти) до схем, спрямованих на легалізацію (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму.

Крім того, існує такий різновид криптовалюти, як конфіденційна (наприклад, Monero). Вона змішує дані про попередні транзакції (процес міксування) з метою заплутування деталей поточної транзакції. Такі схеми найчастіше використовуються у злочинних цілях наркоторговцями, тор-

говцями зброєю, терористами та торговцями людьми, а також корупціонерами. Шифрування криптовалютних транзакцій шляхом блокчейну створює великі складності для правоохоронних органів у процесі їх відстеження. При цьому законодавча база окремих держав не відповідає сучасним реаліям і не передбачає можливих заходів протидії злочинам, пов'язаним з криптовалютою. Так, злочин у сфері криптовалютних транзакцій не можна запобігти шляхом захоплення сервера, оскільки на відміну від більшості веб-сайтів у цьому випадку немає жодного сервера. Жоден адміністратор не може бути заарештований, тому що сайтом можуть керувати тисячі людей по всьому світу, чий особи складно встановити.

Результати вивчення судової практики показують високий рівень поширеності названих діянь, що підтверджується і статистичними даними правоохоронних органів. Вже сьогодні слід говорити про зростання таких злочинів, як шахрайство та вимагання, що скоюються із використанням цифрової валюти (криптовалюти). У цих злочинів високий рівень суспільної небезпеки, що підтверджується шкодою, заподіяною особистості, суспільству, державі.

Україна посідає 4-те місце у світовому рейтингу за кількістю шахрайства з криптовалютою. **В 2021 році кіберзлочинці відмили криптовалюту на 8,6 млрд дол США.** Це на 30% більше за значення 2020 року, свідчать дані аналітичної компанії Chainalysis (рис. 1).

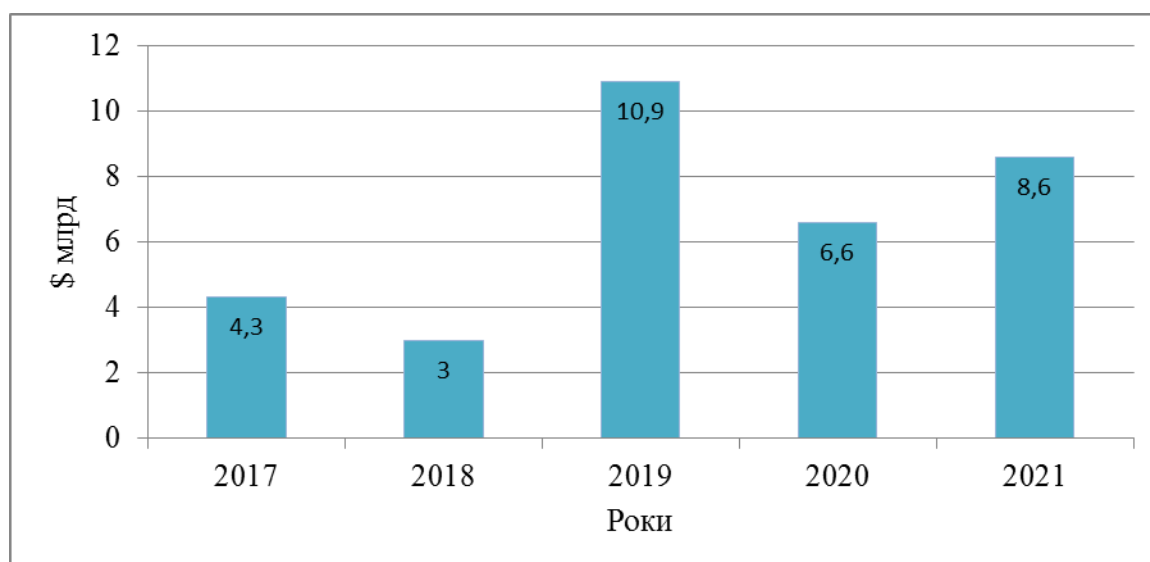

Рис. 1. Загальна вартість відмиваної криптовалюти, 2017-2021рр.

Джерело: [9]

Злочинність, пов'язана з криптовалютою, зросла до рекордно високого рівня минулого року з точки зору вартості: незаконні адреси отримали 14 мільярдів доларів у цифрових валютах, що на 79% більше ніж у 2020 році, згідно з дослідженням аналітичної компанії Chainalysis. Станом на початок 2022 року Chainalysis стверджує, що незаконні адреси вже містять криптовалюту на суму понад 10 мільярдів доларів, причому більшість з них утримуються в гаманцях, пов'язаних із крадіжкою криптовалют.

Великим фактором збільшення викрадених коштів і шахрайства стало зростання децентралізованого фінансування, або DeFi, що сприяє кредитуванню в криптовалютах за межами традиційної банківської діяльності. У 2020 році з платформ DeFi було вкрадено криптовалюти на суму не менше 162 мільйонів доларів, що становило 31% від загальної суми викраденого за рік. Це на 335% більше, ніж загальна кількість викрадень у 2019 році. У 2021 році ця цифра зросла ще на 1330% до 2,3 мільярда доларів, повідомляє Chainalysis [6].

Популярність нового фінансового інструменту в кримінальному середовищі пояснюється тим, що до цього часу не вироблені юридичні параметри криптовалюти і не встановлені межі її безпечного обігу.

У світовій практиці нині не склалося єдиного підходу до правового регулювання криптовалюти. Наведемо кілька прикладів.

У Німеччині криптовалютну індустрію контролюють дві служби: BaFin (Управління фінансового нагляду) та центральний банк. Монети країни розцінюються як «розрахункові одиниці», придатні для застосування при розрахунках. Але для цього потрібно отримати офіційний дозвіл регулятора. У січні 2021 р. було дозволено операції онлайн-банкінгу, пов'язані, крім іншого, із криптовалютними активами. Банки отримали можливість зберігати цифрові електронні гроші.

У Великій Британії прирівнюються до власності, але не до однієї з форм грошових коштів. Усі криптовалютні компанії зобов'язані зареєструватися в FCA (Financial Services Authority, (Управління з фінансового регулю-

вання та нагляду), деякі з них додатково повинні придбати ліцензію E-Money. Прибуток від будь-яких комерційних операцій з криптовалютою у Великій Британії підлягає оподаткуванню (приріст капіталу).

Діяльність американських регуляторів здебільшого пов'язана із захистом американських криптоінвесторів від шахрайських проєктів та проєктів, що не відповідають вимогам.

Уряд Китаю зайняв жорстку позицію щодо криптовалюти, заборонивши не лише торгувати нею, а й видобувати її, що спричинило переїзд майнерів і падіння курсу біткоіна. Bitcoin втратив 25% з початку року і 40% – від пікового значення початку листопада 2021-го. *В листопаді він встановив історичний максимум вартості на відмітці \$69 000, а капіталізація всього сектору вперше перетнула позначку \$2 трлн.* Ethereum у 2022-му подешевшала на 35%. За даними ресурсу Coin Metrics, заборона майнінгу та операцій з криптовалютами в Китаї призвела до міграції цього бізнесу до інших країн, насамперед США. До прикладу, якщо на початку 2021 року частка ринку найбільшої в південно-східній Азії криптобіржі Huobi становила 15%, то менш ніж за рік показник скоротився втричі. Паралельно наростили частку американські майданчики FTX і Coinbase: з 1% до 10% і з 9% до 14% відповідно [10].

Велику кількість обладнання з Китаю було переміщено до Казахстану, і зараз воно там також не працює. Протести на початку року в Казахстані, де розташована приблизно шоста частина світової індустрії майнінгу, також сприяли падінню курсу біткоіна. Це важливий параметр, тому що ціна криптовалюти складається за рахунок

обладнання та електроенергії, а враховуючи низькі тарифи на електрику та відсутність регулювання в цій країні, наразі там зосереджено дуже багато обладнання для майнінгу [11].

У Європі більшість діяльності з відстеження криптовалют та розробки стратегії здійснюється Європолем, одне з переваг якого полягає в тому, що він формує відносини із самою інфраструктурою криптовалюти: біржами, брокерами та іншими активами, які повинні використовуватися для роботи з біткоїнами та іншими криптовалютами.

В Україні Верховна Рада торік ухвалила закон «Про віртуальні активи». Зараз він перебуває в стадії доопрацювання. Новий закон вводить криптовалюту в правове поле, завдяки якому учасники ринку зможуть відкривати рахунки для операцій із криптоактивами. Також в Україні офіційно зможуть працювати криптовалютні компанії. Вони будуть зобов'язані зареєструватися та регулярно подавати звіти регулятору. Раніше українські громадяни могли відкрити такі компанії лише в країнах із відповідним регулюванням, наприклад, у Литві, Мальті, Швейцарії, Гібралтарі чи інших [11].

Незважаючи на те, що на законодавчому рівні робляться кроки з регулювання цифрової валюти, на жаль, прийнятих заходів недостатньо, вона, як і раніше, відрізняється від фіатних валют і електронних грошей своєю анонімністю, децентралізацією, відсутністю єдиного емітента та несе у собі загрози кримінологічній безпеці. З цієї причини масштабне її зростання та мільярдні обороти турбують сьогодні не лише правоохоронні органи України, а й всього світового співтова-

риства.

Сучасна криптозлочинність демонструє негативну якісну та кількісну трансформацію на тлі очевидної неготовності правоохоронних органів розробити єдині стандарти попередження такого роду злочинів, а законодавців – визначити правовий статус криптовалюти та інших цифрових продуктів блокчейну.

Нині, як свідчать результати вивчення судової практики, під час кваліфікації злочинів, що скоюються з використанням цифрової валюти (криптовалюти), правозастосовники стикаються з проблемами визначення предмета та засобів скоєння злочинів, встановлення особи, яка підлягає залученню як обвинуваченого. Дослідження проблемних питань кваліфікації злочинів, скоєних з використанням цифрової валюти (криптовалюти), дозволило зробити висновок про необхідність встановлення кримінальної відповідальності за злочинну діяльність з використанням цифрової валюти (криптовалюти), яка має відповідати критеріям криміналізації діяння.

Для регулювання криптовалютних транзакцій, а також з метою створення одноманітної судової практики у справах, пов'язаних з криптовалютою, необхідно створення єдиної нормативно-правової бази.

Держава повинна не забороняти криптовалюту, а не дати цьому ринку піти в тіньовий сектор, швидко знайти спосіб її розумного та ефективного застосування, у тому числі і для соціальних вигод.

Доцільно позначити деякі пріоритетні напрями правового регулювання нових фінансових інструментів з одночасним забезпеченням безпеки

учасників ринку:

- включення криптовалюти до об'єктів цивільних прав з одночасним визначенням у спеціальних нормативних правових актах меж безпеки використання моделі колективного інвестування (краудфандингу);

- запровадження вимог щодо обов'язкової ідентифікації власників цифрових активів та інших осіб, які беруть участь у їхньому обороті;

- створення реєстру осіб, у власності яких перебуває криптовалюта, що дасть змогу державі контролювати законність операцій з криптовалютою;

- встановлення режиму конвертації цифрової криптовалюти у фіатну;

- визначення правових критеріїв і стандартів попередження відмивання кримінальних доходів, у тому числі з використанням криптовалюти;

- запровадження кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення стандартів обороту криптоінструментів;

- створення міжнародної бази даних про осіб, які займаються незаконним обігом та застосуванням цифрових фінансових активів, у контексті використовуваних технологій та суб'єктів криптопорушення;

- визначення моделі податкового адміністрування криптовалюти та інших цифрових активів та ін.;

- ліцензування професійної діяльності, пов'язаної зі створенням та обігом нових цифрових активів;

- формування наукових шкіл у сфері криптовалют здійснення навчання спеціалістів у сфері криптовалюти шляхом проходження навчальних курсів, у тому числі за кордоном, а також забезпечити обмін досвідом між фахівцями у сфері криптовалют.

Висновки. Таким чином, можемо зробити висновок, що розвиток віртуальних економічних відносин сприяв швидкому поширенню віртуальної валюти (криптовалюти), до якої сьогодні склалося неоднозначне ставлення у всьому світі. Використання криптовалют як платіжного засобу прискорюється, одночасно зростає і їхнє використання в кримінальних схемах. Міжнародне співтовариство стурбоване відсутністю нормативного регулювання криптовалют, зростанням злочинності, особливо таких її видів, як легалізація (відмивання) злочинних доходів, шахрайство, фінансування тероризму, незаконний обіг наркотиків, зброї, торгівля людьми та ін. Непростим це питання залишається для України. Незважаючи на прийняття низки законодавчих актів, питання

правового регулювання цифрової валюти (криптовалюти) поки що залишається не вирішеним. Водночас збільшення зростання злочинів, що здійснюються з використанням криптовалют, соціально-правова обумовленість криміналізації злочинної діяльності з її використанням диктує необхідність прийняття рішень у частині запровадження кримінальної відповідальності за використання цифрової валюти у злочинних цілях.

З метою попередження подальшого розвитку криптозлочинності важливо розробити таку модель правового регулювання обороту, в якій одночасно були б вирішені два завдання: попередження вчинення корисних злочинів та підтримка інноваційного розвитку вітчизняної економіки.

Список використаної літератури

1. Роз'яснення щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти/криптовалюти»: лист Національного банку України від 10.11.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0435500-14#Text> (дата звернення: 16.06.2022).
2. Демчук А. І. Щодо деяких аспектів використання криптовалют у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансуванні тероризму. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 72. С.71-78.
3. Дорохіна Ю. А. Злочини проти власності. Теоретико-правове дослідження : монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 744 с.
4. Казначеева Д. В., Дорош А. О. Кримінальні правопорушення у сфері обігу криптовалют. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2021. №2 (25). С. 149-157.
5. Internet organized crime threat assessment (IOCTA). Strategic, policy and tactical updates on the fight against cybercrime <https://www.europol.europa.eu/iocta-report> (дата звернення: 16.06.2022).
6. Застосування криптовалют у кримінальних схемах. URL: <https://thepage.ua/ua/economy/zastosuvannya-kriptovalyuti-u-kriminalnih-shemah> (дата звернення 16.06.2022).
7. Бондаренко О. С., Кисельов Д. О. Легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом за допомогою криптовалют. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 230-231.

8. Леськів С. Кримінально-правові аспекти визначення статусу криптовалюти в Україні: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Вип. 9. С. 199-202.
9. Кіберзлочинці за рік відмили криптовалюти на \$8,6 млрд. URL: <https://finclub.net/ua/news/kiberzlochynsi-za-rik-vidmyly-kryptovaliuty-na-usd8-6-mlrd.html> (дата звернення 16.06.2022).
10. Криптовалюти обвалилися після атаки регуляторів по всьому світу. Що чекає на індустрію? URL: <https://forbes.ua/inside/kriptovalyuti-obvalilisya-pislya-ataki-regulyatoriv-po-vsomu-svitu-shcho-chekae-na-industriyu-dali-22012022-3343> (дата звернення 16.06.2022).
11. Не біткоїном єдиним: чого очікувати від криптовалютного ринку 2022 року і які чинники впливають на його поведінку. URL: <https://mind.ua/openmind/20235407-ne-bitkoynom-edinim-chogo-ochikuvati-vid-kriptovalyutnogo-rinku-2022-roku> (дата звернення 16.06.2022).

USE OF CRYPTOCURRENCY FOR CRIMINAL PURPOSES AND PRIORITY DIRECTIONS OF ITS RIGHT REGULATION

HRYNCHUK Tetiana

PhD in Economics,

Acting Head of the Department of Finance, Accounting and Analysis

Vinnitsia Cooperative Institute

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0008-4764>

HUSAK Ludmyla

Candidate of Science in Pedagogy, Associate Professor

Head of Department of Economic Cybernetics and Information Systems

Vinnitsia Institute of Trade and Economics

State University of Trade and Economics

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0022-9644>

Abstract. *The article highlights the features of transactions with digital currency (cryptocurrency), which allow criminals to carry out illegal transactions. Some ways and technologies of using digital currency in criminal schemes are covered. The level of crime related to cryptocurrency in recent years in Ukraine is indicated. The priority directions of legal regulation of new financial instruments with simultaneous ensuring of safety of market participants are outlined.*

Key words: *cryptocurrency, legal regulation, crime, blockchain, bitcoin, money laundering, fraud, criminal liability.*

The use of cryptocurrencies as a means of payment is accelerating, while their use in criminal schemes is growing. The popularity of the new financial instrument in the criminal environment is due to the fact that so far the legal parameters of cryptocurrency have not been developed and the limits of its safe circulation have not been established.

The international community is concerned about the lack of regulation of cryptocurrency, the growth of crime, especially its types, such as legalization (laundering) of criminal proceeds, fraud, terrorist financing, drug trafficking,

weapons, human trafficking and others. This issue remains difficult for Ukraine. Ukraine ranks 4th in the world in the number of cryptocurrency frauds. In 2021, cybercriminals laundered cryptocurrencies by \$ 8.6 billion, which is 30% more than in 2020, according to the research by analytics company Chainalysis. A major factor in the increase in stolen funds and fraud was the growth of decentralized financing, or DeFi, which promotes lending in cryptocurrencies outside of traditional banking.

Despite the adoption of a number of legislative acts, the issue of legal regulation of digital currency (cryptocurrency) remains unresolved. At the same time, the increase in the number of crimes committed with the use of cryptocurrency, the socio-legal conditionality of criminalization of criminal activity with its use dictates the need to make decisions regarding the introduction of criminal liability for using digital currency for criminal purposes.

A single regulatory framework is needed to regulate cryptocurrency transactions, as well as to establish uniform case law in cryptocurrency cases. In order to prevent the further development of cryptocurrency, it is important to develop a model of legal regulation of trafficking, which would simultaneously solve two tasks: preventing the commission of useful crimes and supporting the innovative development of the domestic economy.

References

1. Letter of the National Bank of Ukraine on Clarification on the legality of the use of "virtual currency / cryptocurrency" in Ukraine. (2014, November 10). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0435500-14#Text> [in Ukrainian].
2. Demchuk, A. I. (2020). Shchodo deyakykh aspektiv vykorystannya kryptovalyuty u lehalizatsiyi (vidmyvanni) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shlyakhom ta finansuvanni teroryzmu [On some aspects of the use of cryptocurrency in the legalization (laundering) of proceeds from crime and terrorist financing]. *Zhurnal skhidnoyevropeyskoho prava - Journal of East European Law*, 72, 71-78 [in Ukrainian].
3. Dorokhina, YU. A. (2016). *Zlochyny proty vlasnosti. Teoretyko-pravove doslidzhennya [Crimes against property. Theoretical and legal research]*. Kyiv: KNTEU [in Ukrainian].
4. Kaznachejeva, D. V. & Dorosh, A. O. (2021). Kryminalni pravoporushennya u sferi obihu kryptovalyuty [Criminal offenses in the field of cryptocurrency]. *Visnyk kryminolohichnoyi asotsiatsiyi Ukrayiny - Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 2 (25), 149-157 [in Ukrainian].
5. Internet organized crime threat assessment (IOCTA). Strategic, policy and tactical updates on the fight against cybercrime. europol.europa.eu. Retrieved from: <https://www.europol.europa.eu/iocta-report>.
6. Zastosuvannya kryptovalyut u kryminalnykh skhemakh [The use of cryptocurrencies in criminal schemes]. Retrieved from: <https://thepage.ua/ua/economy/zastosuvannya-kriptovalyuti-u-kryminalnih-shemah> [in Ukrainian].
7. Bondarenko, O. S. & Kyselov, D. O. (2021). Lehalizatsiya dokhodiv, otrymanykh zlochynnym shlyakhom za dopomohoyu kryptovalyuty [Legalization of proceeds from crime through cryptocurrency]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal - Legal scientific electronic journal*, 1, 230-231 [in Ukrainian].
8. Leskiv, S. (2019). Kryminalno-pravovi aspekty vyznachennya statusu kryptovalyuty v Ukrayini: vitchyznyanyy ta zarubizhnyy dosvid [Criminal law aspects of de-

termining the status of cryptocurrency in Ukraine: domestic and foreign experience]. *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo - Entrepreneurship, economy and law*, 9, 199-202 [in Ukrainian].

9. Kiberzlochynsi za rik vidmyly kryptovalyuty na \$8,6 mlrd [Cybercriminals laundered cryptocurrencies worth \$ 8.6 billion a year]. finclub.net. Retrieved from: <https://finclub.net/ua/news/kiberzlochynsi-za-rik-vidmyly-kryptovaliuty-na-usd8-6-mlrd.html> [in Ukrainian].

10. Kryptovalyuty obvalylsya pislya ataky rehulyatoriv po vsomu svitu. Shcho chekaye na industriyu? [Cryptocurrencies collapsed after an attack by regulators around the world. What awaits the industry?]. forbes.ua. Retrieved from: <https://forbes.ua/inside/kryptovalyuti-obvalilisya-pislya-ataki-regulyatoriv-po-vsomu-svitu-shcho-chekae-na-industriyu-dali-22012022-3343> [in Ukrainian].

11. Ne bitkoyinom yedynym: choho ochikuvaty vid kryptovalyutnoho rynku 2022 roku i yaki chynnyky vplyvayut na yoho povedinku [Not the only bitcoin: what to expect from the cryptocurrency market in 2022 and what factors influence its behavior]. mind.ua. Retrieved from: <https://mind.ua/openmind/20235407-ne-bitkoyinom-edininim-chogo-ochikuvati-vid-kryptovalyutnogo-rinku-2022-roku> [in Ukrainian].

УДК 336.7

РОЛЬ ТА ФУНКЦІЇ ОСОБИСТИХ ФІНАНСІВ В ЕКОНОМІЦІ КРАЇНИ

МЕДА Наталія Степанівна*кандидат економічних наук, доцент**доцент кафедри банківської справи та фінансових технологій**Інститут банківських технологій та бізнесу**Університету банківської справи,**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7290-8024>*

Анотація. У статті досліджено характерні особливості особистих фінансів та визначено їх місце в економіці країни. Зосереджено увагу на функціях особистих фінансів, що визначають специфіку особистих фінансів як одного із елементів фінансової системи держави. Виокремлено основні пріоритети управління особистими фінансами і окреслено ключові рівні фінансового розвитку людини.

Ключові слова: особисті фінанси, управління фінансами, людський капітал, джерела доходу, фінансова свобода, фінансова незалежність, фінансова безпека.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Особисті фінанси є невід'ємною ланкою фінансової системи країни і становлять вагомую частину її фінансових ресурсів. Особисті фінанси відіграють важливу роль для забезпечення стабільного та ефективного функціонування економіки, адже слугують джерелом фінансових ресурсів держави. І хоча зовнішні запозичення та кошти суб'єктів господарювання можуть вирішити нагальні фінансові потреби держави, однак особисті фінанси здатні зміцнити фінансову систему країни та посилити розвиток її економіки. У більшості ро-

Аннотация. В статье исследованы характерные особенности личных финансов и определено их место в экономике страны. Сосредоточено внимание на функциях личных финансов, определяющих специфику личных финансов как одной из важных частей финансовой системы страны. Выделены основные приоритеты управления личными финансами и обозначены ключевые уровни финансового развития человека.

Ключевые слова: личные финансы, управление финансами, человеческий капитал, источники дохода, финансовая свобода, финансовая независимость, финансовая безопасность.

звинутих країн світу доходи населення займають близько 70% ВВП, що вказує на те, що особисті фінанси є одним з ключових елементів сучасної фінансової системи. З огляду на це, визначення місця, ролі та функцій особистих фінансів в економіці країни набуває все більшої актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій Дослідження, що стосуються визначення сутності та розвитку особистих фінансів здійснюються різними вітчизняними та закордонними вченими. Значну увагу проблематиці особистих фінансів приділили такі науковці як О.Д. Василик, О.Д. Вовчак,

Т. О. Кізима, П. Р. Кругман, Е.В. Галишнікова, Р.В. Ченцов та ін.. Предметом їх наукових досліджень стали окремі аспекти розвитку особистих фінансів, такі як стан реальних і номінальних доходів населення, склад заощаджень та джерела їх формування, структура і динаміка дохідної та витратної частин особистих бюджетів, рівень і якість життя населення тощо. Однак, визначення ролі та функцій особистих фінансів в економіці країни як самостійної складової фінансової системи ще є недостатньо розкритими в наукових працях.

Метою статті є обґрунтування місця та ролі особистих фінансів в економіці країни, визначення їх функцій, а також дослідження особливостей управління особистими фінансами в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прийняття особистих фінансових рішень громадянами в значній мірі визначає інвестиційні процеси в державі, адже фізичні особи по-різному управляють та розпоряджаються своїми особистими фінансами щодо витрат, заощаджень, інвестицій. Саме фінансові рішення населення визначають місткість внутрішнього споживання, розвиток внутрішніх ринків, величину ресурсів бюджетної системи країни та рівень і якість життя громадян. Виходячи з вищезазначеного, особисті фінанси займають особливе місце у фінансовій системі країни та характеризуються певними особливостями, що відрізняють їх від державних, муніципальних та корпоративних фінансів (рис.1).

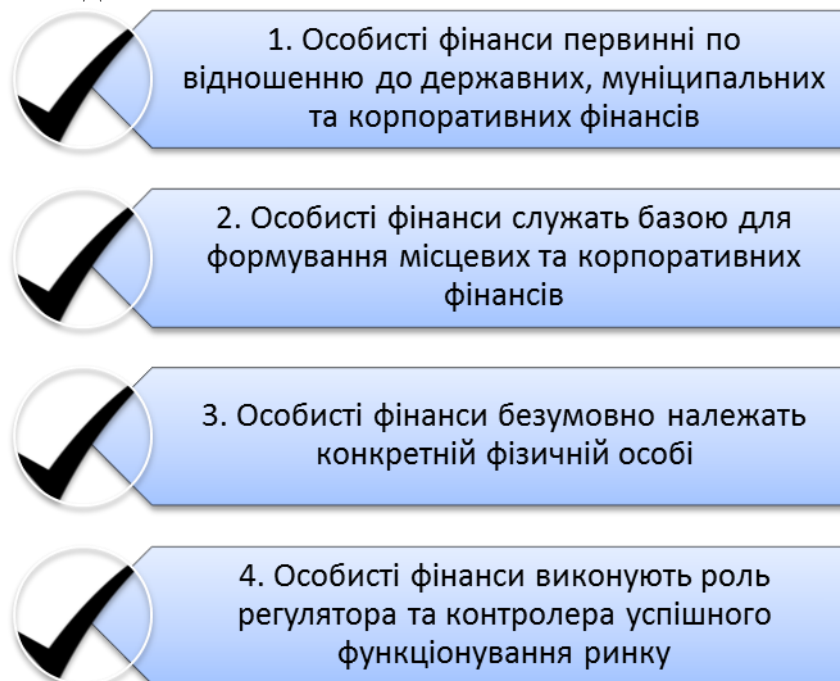
-
1. Особисті фінанси первинні по відношенню до державних, муніципальних та корпоративних фінансів
 2. Особисті фінанси служать базою для формування місцевих та корпоративних фінансів
 3. Особисті фінанси безумовно належать конкретній фізичній особі
 4. Особисті фінанси виконують роль регулятора та контролера успішного функціонування ринку

Рис.1. Характерні особливості особистих фінансів
Джерело: побудовано автором на основі опрацювання [2, 3, 5]

По-перше, особисті фінанси первинні по відношенню до державних, муніципальних та корпоративних фінансів, так як фізична особа самостійно приймає рішення щодо можливос-

тей генерування своїх доходів, накопичення та збереження своїх заощаджень, розподілу своїх фінансових та матеріальних ресурсів, а також варіантів інвестування свого капіталу.

По-друге, особисті фінанси служать базою для формування місцевих та корпоративних фінансів, адже індивідуальна праця кожного громадянина формує додану вартість, яка трансформується в фінансовий капітал особи, підприємств та громади.

По-третє, особисті фінанси безумовно належать конкретній фізичній особі. Тобто, індивідуальні фінансові рішення фізичних осіб, в першу чергу, мотивовані їх власними інтересами і спрямовані на задоволення особистих потреб індивіда, незалежно від інших. Ризики в прийнятті таких є тяж виключно особистими.

По-четверте, свобода вибору щодо сфери отримання доходів, здійснення видатків, заощаджень в ринковій економіці надає можливість отримати індивідуальну вигоду (у тому числі і фінансову), яка служить основним мотивом, що дає змогу нам вважати, що характерною особливістю особистих фінансів є те, що вони виконують ще й роль регулятора та контролера успішного функціонування ринку.

Економічна поведінка суб'єктів в умовах ринкових відносин доводить, що їхні індивідуальні рішення базуються насамперед на їх власних інтересах. При цьому ринкові відносини з недосконалою конкуренцією тяж стимулюють учасників цих відносин враховувати відповідні умови, рівновагу цін, баланс попиту і пропозиції на товари та послуги тощо. При цьому, дії координують якраз особисті фінанси, за допомогою яких є можливість приймати вмотивовані фінансові рішення економічними суб'єктами через сформовану систему цін і рівень конкуренції.

Таким чином, виокремлення характерних особливостей особистих

фінансів дозволяє виділити їх особливу роль у економіці країни. Саме особисті фінанси є основою фінансової системи, її первинним елементом, який не тільки віддзеркалює економічні процеси, що відбуваються в країні, а й активно на них впливає. Прийняття особистих фінансових рішень здійснює також суттєвий вплив на інвестиційні процеси в державі, оскільки громадяни, залежно від віку та доходу, по-різному витрачають власні фінансові ресурси, приймаючи рішення щодо інвестування чи споживання [1, с.11].

Одним із важливих питань у теорії особистих фінансів є їх функції, що визначають специфіку особистих фінансів як одного із елементів фінансової системи держави. Ця проблема користується підвищеною увагою в наукових колах в даний час. Тому, природно, функції особистих фінансів повинні бути предметом ретельного розгляду й аналізу. Ми вважаємо, що соціально-економічна природа особистих фінансів проявляється через такі їх функції (рис.2).

Ресурсоутворююча функція особистих фінансів проявляється в тому, що дохід фізичної особи, як правило, формується за рахунок кількох джерел: це може бути і заробітна плата; і доходи від індивідуальної трудової діяльності; і соціальні виплати держави громадянам; і проценти, дивіденди та орендна плата; і різного роду допомоги/пільги тощо. Їх структуру, а також склад позикових джерел фінансування життєдіяльності індивід визначає в рамках фінансових рішень, що ним ухвалюються.

Рис. 2. Функції особистих фінансів в соціально-економічному ракурсі
Джерело: власна розробка автора на основі опрацювання [4, 11]

При цьому, фінансові рішення про джерела доходу, про необхідність і метод формування грошових коштів, їх розмір і цільове призначення, час використання завжди приймаються самостійно фізичною особою. Таким чином, особисті фінанси завжди пов'язані з утворенням фінансових ресурсів через формування грошових доходів і фондів.

Розподільна функція особистих фінансів проявляється в розподілі доданої вартості і формування так званих основних або первинних доходів суб'єктів, що беруть участь в створенні ВВП. Об'єктом розподілу є індивідуальний дохід, який перебуває у розпорядженні особи, тобто частина сукупного доходу, яка залишилась в його розпорядженні після сплати обов'язкових платежів. Тому розподільна функція особистих фінансів охоплює первинний розподіл національного доходу через формування первинних доходів фізичних осіб. Виконуючи розподільну функцію, особисті фінанси забезпечують безперервність процесу відтворення робочої сили, за-

безпечуючи кожному людину грошовими ресурсами, необхідними для підтримання нормального існування та досягнення своїх цілей. Тобто, реалізація цієї функції дає змогу забезпечити життєві потреби індивіда через реалізацію своїх навиків формування, накопичення та розподілу особистого капіталу.

Регулююча функція особистих фінансів проявляється через формування збалансованого розвитку особистості як економічної одиниці, через взаємопов'язаність фізичних осіб з іншими секторами економіки, а від так дає можливість через фінансові відносини індивідів здійснювати певний вплив на економічні процеси.

Узгодження економічних інтересів фізичних осіб і інших учасників фінансового ринку забезпечується їх регулюванням. Під регулюванням, у цьому випадку, слід розуміти можливу зміну частини доходу, що перебуває в розпорядженні і припадає на одного індивіда. Досягається це шляхом перерозподілу фінансових ресурсів. Слід відзначити, що на рівні особистих фі-

нансів регулювання відбувається в основному, шляхом саморегулювання. Свобода у фінансових рішеннях окремих індивідів в цьому процесі не може бути обмежена державою в прямому сенсі. Водночас, держава здатна опосередковано впливати на особисті фінанси, використовуючи різноманітні методи податково-бюджетної (фіскальної) політики. Так, наприклад, доходи фізичних осіб утворюються в результаті багаторазового розподілу і перерозподілу вартості ВВП в процесі реалізації фінансових відносин кожного індивіда і держави. Підвищення розміру податкових ставок за податками, що сплачуються фізичними особами, веде до скорочення їх доходів. Іншими словами, в сучасних умовах держава майже не має інструментів прямого (адміністративного) впливу на фінансові рішення фізичних осіб. Водночас, грошові кошти, мобілізовані в такий спосіб через бюджет у сферу охорони здоров'я, освіти, науки, культури, соціального забезпечення, приводять до зростання рівня реальних доходів фізичних осіб.

Інвестиційна функція особистих фінансів є однією із найважливіших, вона полягає в тому, що фізичні особи є одними із постачальників вільних грошових коштів на фінансовий ринок. Зростання доходів фізичних осіб є матеріальною основою для виконання цієї функції. Нерідко інвестиційну функцію особистих фінансів пов'язують лише з часткою доходів, які капіталізуються, тобто тими, що використовуються для вкладення в різноманітні фінансові інститути і в реальне виробництво. Однак такий підхід характеризується однобокідністю. Так, зростання частки споживання також є фактором, що сприяє росту ін-

вестицій в економіку. Скорочення споживчих витрат, не залежно від того якими чинниками воно викликане, природно приводить і до стримування виробництва.

Механізм дії цієї функції був описаний Дж. Кейнсом в розробленій ним концепції ефективного попиту, який складається із споживчого та інвестиційного компонентів.

Контрольна функція особистих фінансів полягає в тому, що інструментом контролю за фінансами є особистий бюджет фізичної особи, який дозволяє контролювати доходи і витрати, оцінити результати господарської та інвестиційної діяльності. Фізична особа в умовах ринкової економіки є самостійним господарюючим суб'єктом, тобто рівень її життя повною мірою залежить від величини доходу і визначається нею. Через це, маючи на меті підтримання звичного рівня споживання, фізична особа не може обійтися без контролю за розподілом отриманого доходу за різноманітними категоріями витрат, а також контролю за цільовим використанням своїх накопичень та капіталу.

Всі функції особистих фінансів взаємопов'язані і діють, доповнюючи одна одну. Визначені функції доводять важливу роль особистих фінансів у процесі розвитку економіки та забезпечення її стабільного функціонування.

Наступним етапом дослідження було виявлення особливостей управління особистими фінансами фізичних осіб. Спершу відзначимо, що основною метою управління особистими фінансами, на нашу думку, є ефективне генерування доходів фізичними особами, збереження та примноження ними особистих грошових коштів, а

також оптимальний розподіл і використання частини індивідуальних фінансових ресурсів для вирішення особистих завдань та задоволення особистих потреб.

Проте тут слід звернути увагу на такі важливі фактори впливу на процес управління особистими фінансами та прийняття особистих фінансових рішень, як асиметричність отримуваної економічної інформації та рівень фінансової грамотності. Особливо яскраво ці фактори проявляють себе в умовах фінансової нестабільності, адже коли фізичні особи володіють достатнім рівнем фінансової освіченості, то вони спроможні правильно обрати методи та форми заощадження своїх коштів, грамотно вести свій бюджет та здійснювати фінансове планування, інвестувати та примножувати свій капітал. Як зазначають вчені, знання базових економічних законів дозволяє ефективніше планувати доходи та витрати сімейного бюджету, збільшити його дохідну частину, розробити оптимальні методи поведінки в умовах інфляції, безробіття тощо [2, 3].

В контексті підвищення ефективності управління особистими фінансами важливо провести категоріальний аналіз понять, використовуваних для опису процесів управління фінансами.

Під загальним терміном «управління» зазвичай розуміють свідомий вплив суб'єкта на об'єкт для досягнення певної мети (або наперед визначеної сукупності цілей). В фінансах управління означає процес впливу на фінансові відносини, фінансові ресурси, їх організацію для реалізації фінансової політики [2, с.43]. Крім того, управління фінансами розглядають

і як сукупність органів апарату управління всіх рівнів та їх управлінських дій.

При аналізі економічної літератури нами було виявлено, що термін «управління фінансами» найчастіше використовують для характеристики процесів управління державними фінансами [3, 4, 5, 6]. Так, у підручнику за редакцією Романовського, зокрема вважають, що метою управління фінансами є фінансова стійкість і фінансова незалежність, яка проявляється в макроекономічній збалансованості, профіциті бюджету, зниженні державного боргу та ін. [5, с.86]. Звідки робимо висновок, що дане трактування найбільш дотичне до процесу управління саме державними фінансами. Однак таке трактування достатньо співзвучне і з процесом управління особистими фінансами.

Так, з цієї точки зору, під управлінням особистими фінансами ми розуміємо сукупність дій кожного окремого громадянина, спрямованих на формування, розподіл та використання відповідних фондів грошових коштів задля забезпечення його фінансової безпеки, фінансової незалежності, фінансової стійкості з метою максимізації його індивідуального добробуту та якості життя.

Фінансові рішення індивідів, як бачимо, базуються на основі системи індивідуальних економічних відносин, де кожна людина планує свої фінансові дії залежно від рівня своєї фінансової безпеки, фінансової грамотності, а також рівня розвитку ринкових відносин у державі та місця цієї людини в економічній системі. Оскільки особисті фінанси в цьому випадку розглядаються як система вільних і рівноправних економічних відносин

індивіда всередині економічної системи, і вони базуються на приватній власності, то процес прийняття рішень щодо управління особистими фінансами приймається безпосередньо кожною окремою людиною.

Управління особистими фінансами сприяє більш ефективному використанню доходів, оптимізації витрат, формуванню та збереженню заощаджень, а також примноженню сформованого капіталу. Головне завдання управління особистими фінансами – найбільш ефективно і вигідно розпорядитися наявними ресурсами [7].

Управління особистими фінансами – це, насамперед, досягнення особистих фінансових цілей фізичною особою, в тому числі і задоволення її короткострокових фінансових потреб, і планування виходу на пенсію, і/або заощаджень для навчання, і досягнення фінансової незалежності тощо.

Таким чином, ефективне управління особистими фінансами - це об'єктивна необхідність для кожної сучасної людини. Для того, щоб процес управління особистими фінансами був ефективним, слід враховувати такі фактори, як:

- національний менталітет, який історично обумовлений роками і визначає поведінкові аспекти особистості в процесі прийняття фінансових рішень;
- соціально-демографічні характеристики: майновий стан, рівень освіти, фінансова грамотність, вік людини, гендерна приналежність тощо.

Звідси, для успішного управління особистими фінансами все більш актуальним стає формування у громадян культури управління особистими

фінансами, в тому числі особистого фінансового планування і підвищення загального рівня фінансової грамотності [8].

Раніше ми вже звертали увагу на вагомому роль коштів фізичних осіб як суб'єктів економічних і фінансових відносин в розвитку економіки в сучасних умовах. Слід відзначити, що ця роль посилюватиметься і надалі, а отже, реалізація фінансових рішень щодо управління особистими фінансами фізичних осіб повинна відповідати усім умовам організації сучасного ринкового господарства. Тому доцільною, на наш погляд, є розробка теоретичних засад управління особистими фінансами, в тому числі важливими є науково обґрунтовані підходи до цілеспрямованого впливу на систему відносин у сфері формування, розподілу та використання особистих фінансів фізичних осіб, що дасть змогу впливати на прийняття ними фінансових рішень.

До основних пріоритетів управління особистими фінансами ми віднесли:

- організація множинних джерел доходу;
- ретельний контроль всіх фінансових потоків фізичної особи та оптимізація витрат на поточне споживання;
- накопичення капіталу та організація його схоронності;
- планування особистих фінансів
- примноження особистого фінансового капіталу та організація пасивного доходу тощо.

Саме такий вибір нами пріоритетів в управління особистими фінансами базується на дослідженні сукупності методів, підходів, прийомів щодо прийняття фінансових рішень фізичними особами, які спрямовані насам-

перед на зростання їх особистого добробуту та якості життя за умови забезпечення фінансової безпеки, досягнення фінансової незалежності та фінансової стійкості. Важливе місце в процесі управління особистими фінансами займають рівні фінансового стану (фінансового успіху) кожного індивіда. Ідентифікуючи себе на одному з таких рівнів, людина має можливість ставити для себе більш чіткі фінансові цілі подальшого свого фінансового розвитку та здійснювати більш ефективно особисте фінансове планування на стратегічну перспективу. Ми вважаємо, що основними з них є:

- особиста фінансова безпека людини (фінансова «подушка» безпеки). Вважається, що це рівень безпеки, за якого забезпечується можливість підтримання звичайного обсягу особистих щомісячних обов'язкових витрат у разі втрати доходу протягом 6 (іноді 12-и) місяців [9].

- Особиста фінансова незалежність - це такий фінансовий стан, в якому перебуває людина щодо своїх фінансів, і її доходи значно перевищують її витрати та складаються переважно з пасивного доходу. Це рівень економічної безпеки, за якого пасивний дохід уможлиблює нарощування заощаджень [9]. Пасивний дохід – це дохід, що отримують домогосподарства не від щоденної трудової діяльності, а від проведеної одноразової фінансової операції (гонорар, роялті, відсотки);

- Особиста фінансова свобода – це такий рівень фінансової забезпеченості, який, по-перше, задовольняє індивіда в поточних

обов'язкових щомісячних потребах (їжі, одягу, житла та ін.), по-друге, забезпечує необхідні умови для відтворення конкурентоспроможного людського капіталу, по-третє, дає йому змогу мати рівень і якість життя, що відповідають міжнародним стандартам, по-четверте, дає упевненість у збереженні стійкого рівня і якості життя у разі виникнення соціальних ризиків [10, с. 16–17].

Також вважаємо за доцільне погодитися з думкою Т. Кізими [11, с. 336], яка зауважує, що процес управління фінансами на індивідуальному рівні повинен охоплювати не лише індивідуальну діяльність щодо управління фінансами, а й діяльність органів державної влади, спрямовану на процес формування та розподілу особистих доходів та витрат з метою оптимізації та раціоналізації фінансових відносин у державі.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, відзначимо, що особисті фінанси фізичних осіб не можна розглядати ізольовано від загальної фінансової системи держави, і вони не можуть знаходитися поза фінансовими відносинами, що склалися і залежать від стану економіки країни.

Водночас, в сучасних умовах розвитку економіки важливо переосмислити роль особистих фінансів як самостійної ланки фінансової системи держави, так як джерелами економічного зростання в багатьох розвинених країнах світу є валові національні заощадження, які формуються якраз за рахунок державних, підприємницьких та особистих заощаджень фізичних осіб. І саме фінансові активи населення формують основний потенціал суспільного розвитку.

Список використаної літератури

1. Екшембиев Р. С. Персональные финансы в финансовой системе государства. М.: МГУ, 2008.
2. Кірейцев Г.Г., Александрова Н.М., Маслова С.О. Гроші. Фінанси. Кредит : Навч.-метод. посібник. Житомир : ЖІТІ, 2001. 312 с.
3. Василик О.Д., Павлюк К.В. Державні фінанси України: Навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 608 с.
4. Василик О. Д. Теорія фінансів: підруч. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 480 с.
5. Романовский М.В., Врублевская О.В., Сабанти Б.М. Финансы: Учебник для вузов. М.: Изд-во "Перспектива"; Изд-во "Юрайт", 2000. 520 с.
6. Поляк Г.Б., Акодис И.А., Краева Т.А. и др. Финансы: Учебник для вузов М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. 607 с.
7. Національний банк. Грошово-кредитна та фінансова статистика. Фінансові ринки. URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення: 10.05.2022)
8. Галишнікова Е.В. Финансовое поведение населения: сберегать или тратить. Финансовый журнал. 2012. No 2. URL: http://www.mirkin.ru/_docs/articles05-063.pdf (дата звернення: 10.05.2022)
9. Личная финансовая безопасность. Бібліотека Міністерства фінансів України. 2013. URL: <http://minfin.com.ua/2013/01/15/705992/> (дата звернення: 10.05.2022)
10. Ченцов Р.В. Повышение финансовой устойчивости домашних хозяйств: автореф. дисс. ...кандидата экономических наук. М., 2011. 28 с.
11. Кізіма Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та домінанти розвитку. К.: Знання, 2010. 431 с.

THE ROLE AND FUNCTIONS OF PERSONAL FINANCE IN THE COUNTRY'S ECONOMY

MEDA Nataliia

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Associate Professor of Banking and Financial Technologies
Institute of Banking Technology and Business
University of Banking,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7290-8024>*

Abstract. *The article examines the characteristics of personal finance and identifies its place in the economy. The focus is on the functions of personal finance, which determine the specifics of personal finance as one of the elements of the financial system of the state. The main priorities of personal finance management are highlighted and key levels of human financial development are outlined.*

Keywords: *personal finance, financial management, human capital, sources of income, financial freedom, financial independence, financial security.*

Personal finance is an integral part of the country's financial system and is an important part of its financial resources. Personal finances have an important role in ensuring the stable and efficient functioning of the economy, as it serve as a source of financial resources for the state. In view of this, the definition of the place, role and functions of personal finance in the country's economy is becoming increasingly important.

The purpose of our article is to substantiate the place and role of personal finance in the economy, determine their functions, as well as to study the features of personal finance management in today's conditions.

Personal finance is characterized by certain features that distinguish it from public, municipal and corporate finance. Highlighting the characteristics of per-

sonal finance allows to justify their special role in the economy.

First, personal finance is primary in relation to public, municipal and corporate finance. Second, personal finance is the basis for the formation of local, corporate and public finances. Third, personal finances definitely belong to an individual person. Fourth, personal finance is characterized by the freedom of choice of the individual person in the field of income, expenditure, savings.

One of the important issues in the theory of personal finance there are their functions that emphasize the importance of personal finance as one of the elements of the financial system of the state.

We believe that the socio-economic nature of personal finance is manifested through the following functions: resource-generating, distributive, regulatory, investment, control. All the functions

of personal finance are interconnected and complementary.

The next stage of our scientific research was to identify the features of personal finance management. Thus, the main purpose of personal finance management, in our opinion, is to generate income for individuals, save and increase their personal funds, as well as the optimal distribution and use of individual financial resources to solve personal problems and meet personal needs.

Thus, from this point of view, personal financial management means a set of actions of each individual citizen, aimed at the formation, distribution and use of appropriate funds to ensure their financial security, financial independence, financial stability and maximize their individual well-being and quality of life.

Therefore, effective personal finance management is an objective necessity for every modern person. In order for the personal financial management process to be effective, factors such as financial behavior, national mentality and socio-demographic characteristics must be taken into account.

In the process of managing personal finances, the current level of financial condition (level of financial development) of a person is also important. By identifying oneself at one of these levels, a person has the opportunity to set clearer financial goals for their further financial development and to carry out more effective personal financial planning for the strategic perspective. We believe that the main levels of human financial development are: financial security; financial independence and financial freedom of person.

Summarizing the above, we note that in today's economic development it is important to rethink the role of personal finance as an independent part of the financial system of the state. Because it is the financial assets of the population form the main potential for social development. At the same time, it cannot be considered in isolation from the general financial system of the state, and it cannot be outside the financial relations that have developed and depend on the state of the country's economy.

References

1. Ekshembiev, R. S. (2008). *Personal'nye finansy v finansovoy sisteme gosudarstva [Personal finance in the state's financial system]*. M.: MGU [in Russian]
2. Kireitsev, H.H., Aleksandrova, N.M. & Maslova S.O. (2001). *Hroshi. Finansy. Kredyt [Money, finance and credit]*. Zhytomyr : ZhITI. [in Ukrainian]
3. Vasylyk, O. D. & Pavliuk, K. V. (2003). *Derzhavni finansy Ukrainy [State finances of Ukraine]*. K.: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian]
4. Vasylyk, O. D. (2005). *Teoriia finansiv [Theory of finance]*. K.: Tsentr navchalnoi literatury. [in Ukrainian]
5. Romanovskiy, M. V., Vrublevskaya, O. V. & Sabanti, B. M. (2000). *Finansy [Finance]*. M.: Izd-vo "Perspektiva"; Izd-vo "Yurayt". [in Russian]
6. Polyak, G. B. (Ed), Akodis, I. A. & Kraeva, T. A. (2003). *Finansy: Uchebnik dlya vuzov [Finance]*. M.: YuNITI-DANA. [in Russian]

7. National Bank. Monetary and credit and financial statistics. Financial markets. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/> [in Ukrainian]
8. Galishnikova, E.V. (2012). Finansovoe povedenie naseleniya: sberegat' ili tratit' [Financial behavior of the population: save or spend]. *Finansovyy zhurnal - Financial journal*, 2. Retrieved from: http://www.mirkin.ru/_docs/articles05-063.pdf [in Russian]
9. Personal financial security. Library of the Ministry of Finance of Ukraine. 2013. Retrieved from: <http://minfin.com.ua/2013/01/15/705992/> [in Russian]
10. Chentsov, R.V. (2011). *Povyshenie finansovoy ustoychivosti domashnikh kha-zyaystv [Increasing the financial sustainability of households]*. Extended abstract of Doctor's thesis. Moscow. [in Russian]
11. Kizyma, T. O. (2010). *Finansy domohospodarstv: suchasna paradyhma ta dominanty rozvytku [Household finances: modern paradigm and dominants of development]*. K.: Znannia. [in Ukrainian]

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.2\(46\).2022.304041](https://doi.org/10.18371/fp.2(46).2022.304041)

УДК 330.12

МАТЕРІАЛЬНИЙ ДОБРОБУТ, ЙОГО СТРУКТУРА ТА ДИНАМІКА

ПАВЛЮК Тетяна Іванівна*кандидат економічних наук,**доцент кафедри економіки та міжнародних відносин**Вінницький торговельно-економічний інститут**Державний торговельно-економічний університет**ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5417-6250>*

Аннотація. У статті обґрунтовано сутність матеріального добробуту населення, його структури та динаміки. Визначено поняття добробуту населення. Досліджено критерії оцінки добробуту населення, його показники. Проаналізовано рівень матеріального добробуту населення.

Ключові слова: матеріальний добробут, якість життя, доходи населення, заробітна плата.

Постановка проблеми. Кожна людина, як і людство в цілому, прагне жити в достатку. Тому проблеми багатства, добробуту та шляхів і способів їх досягнення не залишалися поза увагою багатьох економістів. Проблеми добробуту неодноразово виступали об'єктами наукових досліджень, адже добробут є індикатором рівня якості життя як окремих індивідів, так і держави в цілому. Тому збільшення рівня добробуту є ознакою ефективності функціонування економічного механізму держави, його головною метою, що само по собі є бажаним для суспільства.

Поточний рівень добробуту є тим фактором, який стримує людський розвиток або сприяє йому, створюючи додаткові стимули або обмежуючи

Аннотація. В статті обґрунтовано сутність матеріального благосостояння населення, його структура і динаміка. Дано определение понятия благосостояния населения. Исследовано критерии оценки благосостояния населения. Проведен анализ материального благосостояния населения.

Ключевые слова: материальное благосостояние, качество жизни, доходы населения, заработная плата.

можливості індивідів та населення в цілому щодо реалізації активної економічної поведінки. На жаль, нині недостатньо дослідженою є система показників поточного рівня добробуту та динаміка добробуту населення України, що обумовлює необхідність подальшого вивчення закономірностей зміни рівня добробуту з метою розробки дійових заходів соціально-економічної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика сутності добробуту представлена в роботах таких дослідників, як А. Маршал, Т. Гакаленко, А. Пігу, І. Бентам, Р. Адамс, А. Сміт та інших. Вирішенню проблеми індикаторів якості життєдіяльності присвячено наукові розробки зарубіжних авторів (Р. Адамс, Р. Барро, А. Бі-

гстен, Дж. Галлуп, В. Нордхауз, М. Пундарік, М. Равальйон, А. Сен, П. Таунсенд, Дж. Тобін тощо) та українських дослідників, таких як О. Безтелесна, В. Близнюк, О. Грішнова, А. Колот, О. Кошулько, Е. Лібанова, В. Мортіков та ін. Однак питання добробуту суспільства є нагальним для держави завжди і потребує удосконалення в бідь якомий час.

Метою статті є обґрунтування сутності матеріального добробуту населення, його структури та динаміки. Реалізація мети дослідження обумовила необхідність вирішення наступних завдань: визначення поняття «добробут населення»; дослідження критеріїв оцінки добробуту населення, його показників; аналіз рівня матеріального добробуту населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теорія добробуту завжди була популярною, адже у ній містяться чинники еволюції суспільства і відображаються не лише матеріальні потреби, а ще й духовні та інтелектуальні. Але не дивлячись на це, її суть до кінця так і не розкрили. Щоб зрозуміти її, потрібно заглибитись у витоки самого поняття «добробут» і методи, за допомогою яких його розглядали у науковому світі у різні часи [1, с. 5].

А. Сміт, основоположник класичної школи, мірилом добробуту вважав заробітну плату. На думку Дж. Бентама, добробут визначається щастям найбільшої кількості людей. Представники австрійської школи маржиналізму Б. Бем-Баверк, К. Менгер, Ф. Візер великого значення надавали індивідуальним оцінкам корисності, зіставленням вигод і втрат, споживчим очікуванням, розробили способи обчислення загальної корисності.

Добробут населення як базова категорія економічної політики держави - явище багатогранне. Його рівень є тим фактором, який стримує або сприяє людському розвитку, створюючи додаткові стимули чи обмежуючи можливість індивідів і населення в цілому відносно реалізації активної економічної поведінки. Тому дуже важливою є ефективність управлінських рішень у процесі нарощування добробуту населення, яка дає можливість оцінити перспективи покращення якості людського капіталу та забезпечення економічного розвитку.

Добробут населення реалізується сукупністю всіх умов його життєдіяльності, сформованих в результаті виробництва, розподілу, обміну та споживання. Добробут формує ієрархію потреб і визначає рівень їх загального задоволення.

Добробут населення – це основний показник оцінки ефективності впровадження соціально-економічної політики держави. Зростання суспільного добробуту населення залежить від задоволення потреб людей, рівень яких стрімко зростає та якісно змінюється [2, с. 65].

Розглядаючи поняття соціального добробуту слід звернутися до категорії «якість життя», яку ввів в обіг Дж. Гелбрейт у праці «Суспільство добробуту» (в іншому перекладі – «Суспільство достатку»). Під якістю життя у сучасній науці розуміють «комплексну характеристику людини в різних соціальних станах, яка відображає ступінь її свободи, можливості всестороннього розвитку і реалізації здібностей і життєвих планів. Це сукупність і якість матеріальних, соціальних, культурних і духовних цінностей, наданих суспільством людині для

задоволення її потреб і реалізації інтересів». Тобто, ця категорія демонструє, якою мірою людина задовольняє свої потреби у поточних суспільних умовах і досягнення високої якості життя – це мета соціальної політики і свідчення соціального добробуту суспільства.

Предметом економіки добробуту є соціальні умови життєдіяльності та система соціального захисту населення, основні напрями вирішення проблем, пов'язаних з підвищенням рівня та покращенням якості життя населення [3, с. 82].

Об'єктом економіки добробуту виступає економічна система суспільства, її вплив на якість життя і добробут населення. Рівень добробуту населення не є показником постійним, він змінюється під впливом різноманітних факторів.

Добробут населення і економічний добробут країни перебувають у тісному взаємозв'язку. Підвищення доходів і рівня життя, поліпшення умов життя і структури споживання товарів і послуг, розмаїтість споживчого попиту і високі вимоги до якості продуктів харчування, промислових товарів і послуг приводять до усунення монополізму, підвищення конкуренції виробників, орієнтації на споживача й інші форми активізації господарського життя. У той же час в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки такі соціальні фактори, як сприятливі умови праці, розвинута система стимулювання праці й умови оплати, соціальні гарантії і соціальне обслуговування найманих робітників, корпоративні принципи керування, починають відігравати істотну роль у підйомі виробництва, що у свою чергу знову ж таки підносить рівень со-

ціального добробуту. Тобто можна вести мову про дуалізм соціальних і ринкових цілей, коли одні з них є механізмом досягнення інших, коли соціальні показники досягаються за рахунок економічних і навпаки [4, с. 48].

Добробут у суспільстві розподілений нерівномірно. Одні групи населення мають вищий рівень життя, інші – ні. До них науковці відносять індивідів або соціальні групи, що мають більшу, ніж інші, ймовірність зазнати негативних впливів соціальних, екологічних факторів або дістати хвороби. Тому такі групи можуть потребувати підтримки суспільства у вигляді відповідних соціальних програм, створення системи певних преференцій і надання соціальних гарантій, впровадження превентивних програм, спрямованих на запобігання зубожінню та соціальному виключенню. Під останнім розуміється «відсутність або обмежений доступ до ресурсів, прав, товарів та послуг, неможливість брати участь у нормальних стосунках та діяльності, доступній для більшості людей у суспільстві» (йдеться, зокрема, про перетворення більшості приватних та суспільних благ на виняткові). Це зрештою призводить до вираженого соціального дисбалансу в суспільстві і до підвищеної соціальної конфліктності.

Розрізняють наступні види досягнення добробуту:

- максимізація індивідуального добробуту – покладена в основу соціальної політики США, де головна увага приділяється захисту індивідуальних прав і свобод громадянина, що гарантується мінімальним утручанням держави в ринкові відносини та мінімальним рівнем соціального забезпечення.

Основою цього підходу є критерій Бентама, відповідно до якого добробут визначається як щастя найбільшої кількості людей, розрахований за підсумком задоволення окремих індивідів; максимізація цієї суми і є найбільший добробут;

- захист мінімального добробуту – у цьому випадку соціальна політика спрямована на підвищення рівня добробуту певних груп суспільства, а саме тих, хто знаходиться на нижніх щаблях суспільного добробуту;

- максимізація чистого добробуту – політика збільшення чистого добробуту за менший кошт, але отриманий приріст використовується для компенсації тим, хто втрачає. Цей підхід оснований на критерії КальдораХікса: новий соціальний стан кращий за попередній, якщо є чисте підвищення результативності. І ті, хто отримує ці вигоди, компенсує втрати тим, хто їх не отримує. Цей критерій не передбачає дійсної компенсації, оскільки достатньою умовою збільшення загального добробуту є збільшення корисності однієї групи населення, яка перевищує втрати інших;

- максимізація перерозподільчого добробуту – в цьому випадку політика спрямована на максимізацію вигід для обраних груп суспільства. Це критерій Дж. Роулза (основою якого є критерій Парето): один соціальний стан кращий за інший, якщо він приводить до підвищення добробуту найнижчих верств населення (етична раціональність) [2, с. 121].

Проблема підвищення добробуту населення як фактор, що визначає рівень платоспроможного попиту і структуру суспільного виробництва, завжди була дуже важливою, але набула особливої актуальності саме на

даному етапі розвитку суспільства та економіки. Забезпечення зростання суспільного добробуту головним чином полягає в задоволенні потреб населення, які поступово кількісно зростають та якісно змінюються. Процес задоволення потреб суспільства матеріальними і духовними благами є кінцевою метою функціонування будь-якої економічної системи. Саме на це спрямований процес виробництва, який, у свою чергу, пов'язаний зі споживанням створених продуктів і послуг, витрачанням наявних у розпорядженні суспільства ресурсів для ефективного їх використання. Головними чинниками, що впливають на структуру, характер та рівень потреб, можна вважати такі:

- характер виробничих відносин в суспільстві;
 - рівень розвитку продуктивних сил;
 - природно-кліматичні умови;
 - національні і культурні особливості країни;
 - історичні традиції та звичаї окремих народів;
 - особливості менталітету нації та ін.
- [1].

Таким чином, добробут населення як базова категорія економічної політики держави – явище багатогранне. Його рівень є тим фактором, який стримує або сприяє людському розвитку, створюючи додаткові стимули чи обмежуючи можливості індивідів і населення в цілому відносно реалізації активної економічної поведінки. Тому дуже важливою є ефективність управлінських рішень у процесі нарощування добробуту населення, яка дає можливість оцінити перспективи покращення якості людського капіталу та забезпечення економічного розвитку.

Добробут населення реалізується сукупністю всіх умов його життєдіяльності, сформованих в результаті виробництва, розподілу, обміну та споживання. Добробут формує ієрархію потреб і визначає рівень їх загального задоволення.

Добробут населення реалізується сукупністю всіх умов його життєдіяльності, сформованих в результаті виробництва, розподілу, обміну та споживання. Добробут формує ієрархію потреб і визначає рівень їх загального задоволення.

Оцінювати добробут населення можна за багатьма критеріями:

1. Визначення рівня добробуту населення через суспільний добробут. Необхідно ретельно проаналізувати поточний стан ВВП, урахувавши нерівність розподілу доходів: (можливість порівняти особисту користь кожного учасника та необхідність кореляції добробуту через регулювання нерівності учасників (А. Пігу, В. Парето);

2. Якість розвитку як критерій добробуту населення. Цей підхід передбачає відповідні методики оцінювання, що вимірюють результат забезпеченості благами для людського капіталу.

У зарубіжних країнах, таких як Австрія, Австралія, Німеччина, Англія та інших, найбільш популярним являються комплексні показники. Індекс розвитку людського потенціалу (Human Development Index) розроблений ООН, складовими якого є дохід, освіта, довголіття; індекс стійкого економічного добробуту, індекс прогресу, індекс добробуту кращого життя та інші. Однак усі вищеперераховані комплексні показники мають ряд недоліків, до яких слід віднести неможливість точного розрахунку показ-

ників, так як показники отримані шляхом використання суб'єктивних оцінок під час розрахунку.

Узагальнюючи різні підходи до визначення критеріїв оцінки добробуту населення, варто зазначити, що основними його складовими є «якість життя» і «спосіб життя», через які доцільно розробляти систему критеріїв оцінки добробуту населення. Розглянемо їх детальніше [10].

І. Рівень життя населення. Критерії рівня життя населення можна об'єднати в 5 груп: доходи населення; соціальне забезпечення; охорона здоров'я; освіта; демографічна ситуація.

1. Доходи населення. Оцінка добробуту населення повинна включати загальні сукупні доходи як всього населення, так і сім'ї й індивіда. Важливо враховувати співвідношення доходу та рівня цін і податків. Стабілізація відбувається тоді, коли останні не підвищуються при збільшенні доходів, або залишаються незмінними при незмінному рівні доходів, або незначно ростуть при стабільному рості доходів тощо. В такому випадку мова може йти про зростання можливості задовольнити потреби людини.

Хоча сукупний дохід включає в себе всі життєві засоби, пільги і безоплатні послуги, сюди не входить вартість медицини й освіти, яка надається безкоштовно. Вони відносяться до розширеного споживання, яке впливає на робочу силу та сам факт зростання населення.

Центральною ланкою системи показників рівня життя є показник реальних доходів. Вони характеризують доходи з урахуванням податків, цін, тарифів та інших обов'язкових відрахувань і платежів. Номінальні доходи

відображають грошові доходи без урахування податків і цін.

З метою всебічного визначення доходів населення пропонуємо використувати таку групу показників:

- фактичне кінцеве споживання домогосподарств на душу населення;
- грошові доходи на душу населення на місяць;
- номінальна (тобто та, що нараховується) середньомісячна заробітна плата працівника;
- реальна заробітна плата працівника із коригуванням на індекс цін. Зокрема, реальна заробітна плата відображає ту кількість благ і послуг, яку можна реально придбати на номінальну (грошову) заробітну плату, тобто залежить від купівельної здатності грошової одиниці та рівня оподаткування доходів;
- середній розмір призначеної місячної пенсії;
- реальний розмір призначеної місячної пенсії з коригуванням на індекс цін;
- рівень накопичень (заощаджень);
- величина прожиткового мінімуму на душу населення на місяць;
- мінімальний розмір оплати праці;
- мінімальний розмір пенсії за віком;
- рівень бідності;
- рівень безробіття;
- витратна частина сімейного бюджету;
- коефіцієнт Джині, який відображає ступінь нерівномірності поділу населення за рівнем доходів [11].

2. Соціальне забезпечення. Передбачає усі види витрат державних органів або підприємств і організацій будь-якої форми власності на захист домогосподарств від різного роду непередбачуваних обставин (природні катастрофи тощо). Ці витрати складаються із

соціальної допомоги й адміністративних виплат.

3. Охорона здоров'я. Із великої кількості соціально-економічних чинників, які впливають на стан здоров'я населення, виділимо такі:

- соціально-демографічні: вік, стать, соціальна належність, сімейний стан; виробнича діяльність (професія, посада, стаж, умови і характер праці, ступінь втомлюваності, ритмічність роботи, величина доходу на душу населення);
- житлові умови: величина корисної площі, що припадає на одну людину, основні якісні характеристики житла;
- умови та якість харчування;
- вживання алкогольних напоїв, паління;
- проведення літнього відпочинку, заняття фізкультурою і спортом.

Важливою проблемою на сьогодні є визначення методології оцінки стану здоров'я. Зазвичай при його оцінці використовуються показники, протилежні здоров'ю: коефіцієнт загальної та дитячої смертності, коефіцієнт інвалідизації, кількість днів тимчасової непрацездатності з розрахунку на 100 днів, поширеність основних хронічних захворювань.

4. Освіта. Показники рівня освіти мають не лише кількісну, а й якісну характеристику, тому її розвиток може відбуватися в напрямі як розширення системи освіти, так і її якісного вдосконалення. Освіту характеризують такі показники як: кількість учнів і студентів у процентному відношенні до загальної чисельності населення, чоловіків, жінок; рівень освіти; витрати на освіту в процентному відношенні до ВВП країни; частка витрат на освіту на регіональному рівні; кількість державних загальноосвітніх шкіл, ВНЗ

і середніх спеціальних учбових закладів, а також чисельність учнів на 1000 осіб населення [10].

5. *Демографічна ситуація.* Основними її показниками є: загальна чисельність населення (для порівняння беруться середньорічні оцінки, крім загальної, також показується чисельність за статтю і за віком); населення, що перебуває в шлюбі; очікувана тривалість життя (років); коефіцієнт природного приросту (різниця коефіцієнтів народжуваності і смертності); коефіцієнт народжуваності (відношення числа народжених за рік до середньорічної чисельності населення); коефіцієнт смертності (відношення кількості всіх смертей до середньорічної чисельності населення); коефіцієнт нетто міграції (відношення різниці між іммігрантами й емігрантами до середньорічної чисельності населення); коефіцієнт приросту (сума коефіцієнтів природного приросту і нетто міграції); індекс старіння (відношення кількості осіб віком 65 років і старших до кількості осіб, молодших 15 років, помножене на 100).

За роки незалежності чисельність населення України зменшилася більш як на 5 млн осіб; за оцінками, ще 5-7 млн українців працюють за кордоном, із них 80 % – це жінки репродуктивного віку. Таке становище в перспективі може негативно вплинути на динаміку чисельності населення (за деякими оцінками, до 2050 року вона може знизитися до 35 млн осіб). Погіршення демографічної ситуації викликане наступними основними факторами:

- зниження якості життя;
- перегляд сімейних цінностей та усталеного життєвого порядку (значна

кількість жінок віддають перевагу роботі, а не сім'ї);

- домінування міського способу життя;
- існування суттєвого розриву між багатими і малозабезпеченими прошарками населення, зменшення кількості молоді на фоні зростання кількості осіб похилого віку [9, с. 218].

Можна припустити, що відсутність негайних дієвих заходів із покращання якості життя у нашій країні призведе до:

- збільшення розриву між багатими і малозабезпеченими верствами населення, зменшення кількості молоді на фоні зростання кількості осіб похилого віку;
- падіння конкурентноздатності держави і уповільнення потенціалу розвитку населення;
- зменшення кількості здорового населення до критичного рівня;
- скорочення числа працездатних осіб на користь непрацездатних.

Якість життя визначає темпи відновлення людського потенціалу, обсяги інвестицій, показники ефективності праці та міграції. Саме від цього чинника багато в чому залежить конкурентоздатність держави.

Поряд зі зменшенням оподаткування та врахуванням видатків на відтворення людського потенціалу повинні зростати витрати в освітній та культурній сферах. Велике значення має кредитування освітньої галузі, державне фінансування науково-дослідної та інноваційної діяльності. Загалом для реалізації програми «Людський капітал» на 2012-2021 роки було передбачено фінансування в розмірі понад 9,7 млрд євро для підтримки освіти, боротьби з безробіттям

і суспільною ізоляцією, ліквідації тендерної нерівності [6].

II. Умови життя населення. Серед критеріїв щодо умов життя населення можна назвати такі:

1. *Житлові умови*, які включають: частку власного житла до загальної наявності житлового фонду; загальні обсяги житлового фонду (м²); загальну площу житла в розрахунку на одну людину (м²), рівень благоустрою житла (наявність опалювання, водопроводу і каналізації).

2. *Культура і відпочинок*. Цей показник включає: кількість книг і журналів на душу населення; число бібліотек, театрів, кінотеатрів, газет на 1000 жителів; кількість осіб, які виїхали за кордон як туристи на 1000 осіб; кількість осіб, які лікувалися або відпочивали в санаторно-курортних установах.

3. *Транспортне забезпечення і зв'язок* можна оцінити: кількістю легкових автомобілів у особистому користуванні на 1000 осіб; густотою автомобільних доріг на 100 м² території; протяжністю автомобільних доріг (тис. км), у т.ч. основних доріг і процент асфальтованих доріг.

4. *Правовий захист* населення характеризує рівень безпеки проживання і чисельність зайнятих у правоохоронних органах (тис. чол.).

5. *Довкілля*. Для оцінки довкілля передбачається враховувати показники, що характеризують забрудненість середовища, вплив на природу (наприклад, екологічні стандарти води), температурний режим і його перепади [8].

Зважаючи на викладене, можна дійти висновку, що якості життя населення відводиться роль головного інструмента соціально-орієнтованої економічної політики держави. Цей

інструмент може і обов'язково має використовуватися для досягнення вищої якості життя, що вимагає скоординованих дій у всіх основних галузях науки і політики.

Оцінку показників якості життя можна розглядати як процедуру виявлення ступеня відповідності основних умов і параметрів життєвої діяльності людини її потребам і особистим уявленням про повноцінний, гідний рівень життя, що задовольняє її вимоги. Вона здійснюється на основі зіставлення параметрів і характеристик життя даного індивіда чи суспільства з відповідними параметрами і характеристиками життя, прийнятими за основу порівняння (еталон), та ціннісного осмислення отриманих результатів; дозволяє на постійній основі здійснювати оцінку і прогнозувати якість життя населення в регіонах України, забезпечивши при цьому системність, однозначність, порівнянність і відтворюваність отримуваних даних. Результати такої оцінки можуть використовуватися при реалізації державної політики з покращення добробуту населення, розробці пріоритетних напрямів розвитку промисловості, науки та соціальної сфери, а також при визначенні ефективності соціально значимих технологій, відповідних інноваційних проектів і програм розвитку.

Система критеріїв якості життя досить динамічна і вивести сталу структуру практично неможливо. У запропонованій системі критеріїв слід ураховувати ряд індикаторів, які безпосередньо впливають на її стан [5].

Таким чином, завершуючи дослідження критеріїв оцінки рівня добробуту населення, варто зазначити, що його зниження коригує економічну поведінку громадян. Падіння купівель-

льної спроможності призводить до зменшення частки витрат на блага, важливі для формування людського капіталу, зменшення заощаджень та, відповідно, пропозиції капіталу з боку домогосподарств, поширення діяльності поза законом. Підвищується також ризик падіння мотивації до активних економічних дій тієї частки населення, що перебуває в стані абсолютної бідності. Зазначені зміни економічної поведінки матимуть негативний вплив на подальший економічний розвиток, що обумовлює необхідність здійснення активної соціально-економічної політики, спрямованої на підвищення добробуту населення. Пріоритетними її цілями мають стати збільшення частки якісних ринкових і суспільних благ та зменшення диференціації населення.

Рівень матеріального добробуту характеризується структурою і динамікою доходів і витрат населення. Як свідчать статистичні дані, незважаючи на стійку динаміку зменшення працездатного населення протягом 2010-2021 років, все ж можемо відмітити сталу позитивну тенденцію зростання загального і наявного з розрахунку на одну особу доходів населення та середньомісячної номінальної заробітної плати штатних працівників. Так, доходи населення в 2021 р. становили 4698,6 млрд грн проти 3744,1 млрд грн і 3972,4 млрд. грн у 2019 і 2020 роках відповідно. З розрахунку на одну особу доходи зросли 86,02 тис грн з 69,14 тис грн у 2019 р.. Тобто за період 2019-2021 рр. доходи збільшались у 1,25 рази [12, 13, 14].

За структурою доходів порівняно з 2020 р. спостерігаємо незначне збільшення частка заробітної плати – 45,4% (проти 45,3%), прибутку і змі-

шаного доходу – 19% (проти 18,3%). Інші складові структури показали зменшення: дохід, від власності, одержаний – 2,3% (проти 2,6%); соціальні допомоги та інші одержані поточні трансфери – 33,3% (проти 33,8%) [13, 14]. Тобто бачимо, що третина населення розраховує на грошові виплати і допомогу держави. Стосовно витрат підкреслимо, що 92% (4324,2 млрд грн) доходів населення спрямовувало на придбання товарів та послуг проти 89% у 2020 році. Поряд з цим позитивним є збільшення поточних податків на доходи, майно та інші сплачені поточні трансфери до 10,7% проти 10,3%. Проте, відємним у 2021 році був приріст заощаджень населення (-3,2% проти 1,6%) [13, 14].

Добробут населення залежить і від благополуччя родинного життя, можливостей виховання потомства. Висока якість життя передбачає достойну поведінку, спрямовану на забезпечення соціальної справедливості та високої моральності, відчуття задоволеності життям і особистого щастя.

Для характеристики добробуту населення важлива і купівельна спроможність населення. Вона визначає можливість набувати товари і послуги в різному наборі, різної якості, а значить, задовольняти свої інтереси і смаки, відчувати себе більш впевнено.

І, нарешті, визначальним чинником для забезпечення належного рівня добробуту населення має бути дотримання прав і свобод людини в даній державі. Добробут населення в кожній країні залежить від характеру суспільного (державного) устрою, стійкості інституту права і дотримання прав людини, співвідношення різних гілок влади, її взаємин із регіонами (підпри-

ємствами), наявності опозиції, різних партій, тощо.

Висновки. Отже, концепція добробуту населення формується як сукупність характеристик, що наводяться нижче, для яких соціальні показники рівня життя є вихідною базою, але вони не визначаються їх автоматично: відчуття власної гідності; відчуття своєї індивідуальності; активність у досягненні своїх цілей; соціальна активність; можливість розвивати свої здібності; успіху досягненні своїх цілей; матеріальна забезпеченість; задоволеність працею; відчуття причетності до життя суспільства; відчуття на-

повненості свого життя позитивним змістом. Такий набір компонентів, які визначають добробут населення, показує, що простого підвищення добробуту населення недостатньо для повноцінного розвитку людського потенціалу, у тому числі здатності людини до ефективної праці.

У свою чергу, враховуючи поліаспектність і залежність від багатьох чинників економічного і соціального характеру, важливим стає необхідність подальшого удосконалення методології і системи показників оцінювання рівня матеріального добробуту населення.

Список використаної літератури

1. Бондаренко Ю. М. Удосконалення державних механізмів регулювання соціального захисту населення. Державне будівництво. 2007. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_2_51 (дата звернення: 10.05.2022)
2. Гриненко А.М. Соціальна політика. К.: КНЕУ, 2017. 309 с.
3. Іванова О.Л. Соціальна політика: теоретичні аспекти: Курс лекцій. К: КМ Академія, 2016. 107 с.
4. Лібанова Е.М. Бідність населення України: причини, масштаби, наслідки. К. КНЕУ, 2018. 328 с.
5. Макаренко В.А. Основні показники якості життя населення. URL: <http://www.nbuv.gov.ua> (дата звернення: 10.05.2022)
6. Мельниченко О.А. Генеза поглядів науковців на роль держави в підвищенні рівня добробуту населення. *Теорія та практика державного управління*. 2011. Вип. 2. С. 14–21.
7. Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України. URL: www.minjust.gov.ua (дата звернення: 10.05.2022)
8. Панченко М. М. Рівень життя населення – складова соціального добробуту в державі URL: <http://www.nbuv.gov.ua> (дата звернення: 10.05.2022)
9. Стинська В. Соціальна політика підтримки материнства й дитинства у Франції. *Людинознавчі студії. Педагогіка*. 2017. Вип. 5. С. 218-229.
10. Халецька А.А. Проблеми реалізації соціальних прав і державних соціальних гарантій в Україні. URL: <http://www.nbuv.gov.ua> (дата звернення: 10.05.2022)
11. Чечель О. М. Пріоритетні засади формування національної концепції добробуту населення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 2. С. 86-90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2011_2_23. (дата звернення: 10.05.2022)

12. Доходи та витрати населення у 2019 році. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/02/d_v_reg_19.pdf (дата звернення: 10.05.2022)
13. Доходи та витрати населення у 2020 році. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/express/expr2021/03/37.pdf> (дата звернення: 10.05.2022)
14. Доходи та витрати населення у 2021 році. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/express/expr2022/03/29.doc> (дата звернення: 10.05.2022)

JEL Classification: I31

MATERIAL WELL-BEING, ITS STRUCTURE AND DYNAMICS

PAVLYUK Tatiana

*PhD in Economics, Associate Professor,
Department of Economics and International Relations,
Vinnytsia Trade and Economic Institute of DTEU
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5417-6250>*

Abstract: *In the article substantiation of the essence of material well-being of the population, its structure and dynamics. The concept of welfare of the population is defined. Criteria for estimating the population and its indicators have been studied. The level of material well-being of the population is analyzed.*

Keywords: *material well-being, quality of life, household income, wages.*

The level of well-being is a determining factor that either restrains human development or promotes it, creating additional incentives or limiting the opportunities of individuals and the population as a whole to implement active economic behavior. Today, the system of indicators for determining the current level and dynamics of the well-being of the population of Ukraine is insufficiently researched, which makes it necessary to further study the patterns of changes in the level of well-being in order to develop effective measures of socio-economic policy.

The purpose of the article is to substantiate the essence of the material well-being of the population, its structure and dynamics.

A critical analysis of different points of view to the interpretation of the essence of the concept of population well-being proved that this phenomenon is multifaceted and is the result of a synthesis of a set of material and social conditions and opportunities to achieve quality of life.

It has been proven that the well-being of the population and the economic well-being of the country are closely related. At the same time, welfare in society is unevenly distributed, which ultimately leads to pronounced social imbalance in society and increased social conflict. To level the negative consequences of such imbalances and make informed decisions, it is worth relying on a reliable base of criteria and indicators for assessing the well-being of the population. The generalization of different approaches made it possible to prove the importance of the main components of the system of criteria for assessing the well-being of the population - "level of living" and "living conditions", as well as to describe in detail the set of factors and assessment indicators that determine each of them.

The analysis of the level of material well-being of the population showed that the incomes of the population and disposable income per person during 2019-2021 increased by 1.25 times, in particular, the former amounted to UAH

4,698.6 billion in 2021 compared to UAH 3,744.1 billion in 2019 year, and the second - 86.02 thousand UAH from 69.14 thousand UAH, respectively. The income structure has not fundamentally changed, the share of wages prevails, and a third of the population relies on cash payments and state assistance. In the structure of expenses, expenses for the purchase of goods and services prevail

(92%), the increase in savings of the population was negative.

Therefore, taking into account the multifacetedness of the category of material well-being of the population and the dependence on many factors of an economic and social nature, the need for further improvement of the methodology and system of indicators for assessing its level becomes important.

References

1. Bondarenko, Yu. M. (2007). Udoskonalennia derzhavnykh mekhanizmiv rehuliuвання so-tialnoho zakhystu naseleння [Improvement of state mechanisms for regulation of social protection of the population]. *Derzhavne budivnytstvo - State construction*, 2. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_2_51 [in Ukrainian]
2. Hrynenko, A.M. (2017). *Sotsialna polityka [Social policy]*. K.: KNEU. [in Ukrainian]
3. Ivanova, O.L. (2016). *Sotsialna polityka: teoretychni aspekty: Kurs lektsii [Social policy: theoretical aspects: Course of lectures]*. K: KM Akademiia. [in Ukrainian]
4. Libanova, E.M. (2018). *Bidnist naseleння Ukrainy: prychny, masshtaby, naslidky [Poverty of the population of Ukraine: causes, scales, consequences]*. K. KNEU. [in Ukrainian]
5. Makarenko, V.A. Osnovni pokaznyky yakosti zhyttia naseleння [The main indicators of the quality of life of the population]. Retrieved from: <http://www.nbuv.gov.ua> [in Ukrainian]
6. Melnychenko, O.A. (2011). Geneza pohliadiv naukovtsiv na rol derzhavy v pidvyshchenni rivnia dobrobutu naseleння [The genesis of scientists' views on the role of the state in increasing the level of welfare of the population]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia - Theory and practice of public administration*, 2, 14–21. [in Ukrainian]
7. Official website of the Ministry of Justice of Ukraine. Retrieved from: www.minjust.gov.ua [in Ukrainian]
8. Panchenko, M. M. Riven zhyttia naseleння – skladova sotsialnoho dobrobutu v derzhavi [The standard of living of the population is a component of social well-being in the state]. Retrieved from: <http://www.nbuv.gov.ua> [in Ukrainian]
9. Stynska, V. (2017). Sotsialna polityka pidtrymky materynstva y dytynstva u Frantsii [Social policy of motherhood and childhood support in France]. *Liudynoznavchi studii. Pedagogika - Humanities studies. Pedagogy*, 5, 218-229. [in Ukrainian]

10. Khaletska, A.A. Problemy realizatsii sotsialnykh prav i derzhavnykh sotsialnykh harantii v Ukraini [Problems of realization of social rights and state social guarantees in Ukraine]. Retrieved from: <http://www.nbu.gov.ua> [in Ukrainian]
11. Chechel, O. M. (2011). Priorytetni zasady formuvannia natsionalnoi kontseptsii dobrobutu naselennia [Priority bases for the formation of the national concept of population welfare]. *Investytsii: praktyka ta dosvid - Investments: practice and experience*, 2, 86-90. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2011_2_23. [in Ukrainian]
12. Incomes and expenses of the population in 2019. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/02/d_v_reg_19.pdf [in Ukrainian]
13. Incomes and expenses of the population in 2020. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from: <https://ukrstat.gov.ua/express/expr2021/03/37.pdf> [in Ukrainian]
14. Incomes and expenses of the population in 2021. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from: <https://ukrstat.gov.ua/express/expr2022/03/29.doc> [in Ukrainian]

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.2\(46\).2022.445354](https://doi.org/10.18371/fp.2(46).2022.445354)

УДК 368

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ

БАРАНОВ Андрій Леонідович*доктор економічних наук, доцент,**директор Інституту страхування, професор кафедри банківської справи та страхування ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0032-3128>***БАРАНОВА Олена Володимирівна***кандидат економічних наук, доцент,**головний економіст Управління методології регулювання страхового ринку Національний банк України**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1977-1716>*

Анотація. У статті висвітлено основні поняття теорії державного регулювання. Здійснено порівняльний аналіз різних підходів до трактування об'єкту та мети такого регулювання. Зосереджено увагу на розмежуванні понять «державне регулювання» та «державний нагляд». Запропоновано авторське визначення державного регулювання страхового ринку.

Ключові слова: державне регулювання, державний нагляд, страховий ринок, страхова система, страхове підприємство, ринок фінансових послуг.

Постановка проблеми. Страховий ринок та його розвиток потребують регулювання з боку держави. Така необхідність зумовлена високим ступенем відповідальності страхових компаній за ті соціально-економічні наслідки, до яких може призвести реалізація страхових ризиків у країні.

Аннотация. В статье отражены основные понятия теории государственного регулирования. Осуществлен сравнительный анализ разных подходов к трактовке объекта и цели такого регулирования. Сосредоточено внимание на разграничении понятий «государственное регулирование» и «государственный надзор». Предложено авторское определение государственного регулирования страхового рынка.

Ключевые слова: государственное регулирование, государственный надзор, страховой рынок, страховая система, страховое предприятие, рынок финансовых услуг.

Оскільки держава частково перекладає на страховиків відповідальність за відшкодування завданих збитків майну фізичних та юридичних осіб, а також заподіяної шкоди життю й здоров'ю населення, то вона повинна забезпечити безумовне виконання ними взятих на себе страхових зобов'язань.

Окрім того, держава повинна дбати про збалансований розвиток страхового ринку, визначати стратегічні пріоритети такого розвитку, контролювати платоспроможність та ліквідність страхових компаній, захищати інтереси споживачів страхових послуг тощо. Актуальність та важливість цього питання також зумовлені зміною регулятора та наглядового органу на вітчизняному страховому ринку, трансформацією моделі державного регулювання, оновленням профільного законодавства. Найбільшим викликом для нової системи регулювання на сучасному етапі стали військові дії та впровадження воєнного стану на території України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання державного регулювання страхового ринку та нагляду за його учасниками завжди знаходилися у центрі уваги багатьох науковців, практиків та державних діячів. Проблемам розвитку страхового ринку України та його державного регулювання приділено багато праць вітчизняних дослідників, серед яких можна виокремити В. Базилевича, О. Гаманкову, О. Козьменко, Л. Нечипорук, С. Осадця, В. Фурмана. Незважаючи на численні дослідження, у сучасній страховій науці досі не сформульовано єдиних підходів до розуміння основних понять державного регулювання. Так, Т. Яворська [1] досліджує особливості державного регулювання страхового підприємництва в Україні, О. Корват [2], Т. Ротова [3] – регулювання ринку страхових послуг, Н. Приказюк [4], Л. Войтович [5] – державне регулювання страхової системи, Я. Крупка [6] – регулювання діяльності страхових компаній, Л. Шіріян [7] – теорію та практику

фінансового регулювання страхового ринку, В. Плиса – державне регулювання страхового ринку України в умовах глобалізації [8] та ін. Не заперечуючи значущості наявних результатів, варто резюмувати відсутність загальноприйнятого підходу до об'єкту дослідження, що призвело до розпорошення напрямків досліджень. Також актуальними залишаються питання осучаснення та поглиблення теоретичних положень здійснення державного регулювання.

У зв'язку з цим **метою статті** є уточнення концептуальних підходів до змісту, об'єкту, мети та форм здійснення державного регулювання страхового ринку.

Виклад основних результатів. Порівняльний аналіз термінів, які у своїх дослідженнях використовують вітчизняні науковці [1-10], показав велику різноманітність підходів до того, що має бути об'єктом регулювання з боку держави на страховому ринку. Для пояснення таких відмінностей потрібно спочатку визначити економічну сутність самого державного регулювання, а потім вже з'ясувати його об'єкт.

Для більш детального аналізу розглянемо сутність державного регулювання в цілому на рівні економіки країни, а зроблені висновки екстраполюємо на рівень окремого сегменту цієї економіки. У працях вчених-економістів можна зустріти формально різні тлумачення цієї категорії. Як правило, для пояснення використовуються такі ключові слова: «сфера діяльності», «система заходів», «система норм та рішень», «сукупність форм, методів та інструментів впливу», «вплив на поведінку суб'єктів господарювання», «системне втручан-

ня державних органів влади» тощо. На нашу думку, не зважаючи на різну форму представлення, за змістом ці визначення є подібними. Кожне з них фактично включає в себе перелік методів, які можуть застосовуватися, об'єкт та суб'єкт, а також мету такого регулювання. Проте також є певні відмінності у підходах, які дозволяють їх поділити на дві великі групи, що не заперечує зазначене вище, а лише акцентує увагу на широті тлумачення категорії з боку окремих науковців. Найбільш повно такий висновок проілюстровано науковцями Львівського національного університету імені Івана Франка у навчальному посібнику «Державне регулювання економіки». Вони розглядають державне регулювання економіки в широкому розумінні як «сукупність стандартних цілеспрямованих заходів і процедур, які систематично ініціюють, запроваджують і здійснюють у соціально-економічній системі на локальному, регіональному, національному і глобальному рівнях у державі для забезпечення умов ефективного функціонування і розвитку економічної системи» [11, с.12] та у вузькому – як «процес впливу державної влади (в особі органів законодавчої й виконавчої влади та управління) на умови, спосіб і характер дій суб'єктів економічної системи відповідно до її пріоритетів» [11, с.12].

У звіті, підготовленому Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), регулювання у широкому розумінні трактується як «нав'язування правил урядом, будь то законодавчою чи виконавчою гілкою влади, підкріплене застосуванням штрафних санкцій, які спеціально призначені для зміни еко-

номічної поведінки окремих осіб і фірм у приватному секторі» [12].

На нашу думку, таке бачення державного регулювання у широкому та вузькому розумінні з розкриттям основних форм та методів, об'єкта та суб'єкта, а також кінцевої мети у визначенні доцільно використати і для тлумачення сутності регулювання на страховому ринку.

У вітчизняній страховій науці, не зважаючи на значну кількість досліджень, немає як єдиного бачення сутності дефініції, так і відбувається підміна понять «державне регулювання» та «державний нагляд».

Так, Т. Яворська розглядає дефініцію «державне регулювання страхового підприємництва», яку тлумачить як «сукупність заходів впливу, які застосовуються відповідними органами державної влади з метою досягнення визначених цільових пріоритетів розвитку страхового підприємництва» [1]. Досить суперечливою виглядає теза про те, що об'єктом регулювання виступає страхове підприємство. Звичайно, страховий бізнес можна описати як підприємницьку діяльність, але з погляду теорії державного регулювання страхові компанії відносяться не до суб'єктів підприємницької діяльності, а до фінансово-кредитної інфраструктури ринку, яка має обслуговувати інтереси таких суб'єктів, забезпечуючи їхню господарську діяльність і сприяючи підвищенню її ефективності [13, с.230-231]. Держава повинна, насамперед, дбати про надійність та платоспроможність страхового ринку, щоб він міг виконувати покладені на нього завдання в рамках всієї економіки. Також державне регулювання підприємства є більш комплексним понят-

тям, яке виходить за межі страхового сектору та включає політику держави у сфері роздержавлення та приватизації, банкрутства, конкуренції (антимонопольну), інновацій, екології тощо, а також її суб'єктами виступає значна кількість органів державного управління та виконавчої влади, у тому числі на рівні держави, регіонів та територіальних громад.

Під державним регулюванням страхової системи Л. Войтович розуміє «комплекс заходів відповідних органів державної влади з метою досягнення визначених цільових орієнтирів розвитку страхової системи» [5]. Використовуючи дефініцію «страхова система», науковець намагається виокремити серед учасників страхового ринку лише страховиків як об'єкт регулювання. З такою позицією не можна погодитися, оскільки інші учасники страхового ринку також є його невід'ємною складовою та потребують регулювання з боку держави. Як в першому, так і в другому визначенні автори пишуть про цільові орієнтири (пріоритети) розвитку підприємництва чи системи, але що вони собою представляють та хто їх має затверджувати не вказують.

Також державне регулювання страхової системи розглядає ще один вітчизняний науковець Н. Приказюк, яка наводить наступне визначення: «це сукупність заходів і методів, що здійснюються на правовій основі з метою визначення рамок і правил функціонування страхової системи та діяльності суб'єктів її базису і надбудови» [4, с.244]. Не розкритим залишається суб'єкт регулювання та спрощеною виглядає мета його здійснення. Щодо об'єкту, то не зважаючи на використання однакової

термінології з попереднім автором, наповнення її суттєво відрізняється. Н. Приказюк [4, с.36-37] фактично підміняє термін «страховий ринок», який вона тлумачить лише з погляду купівлі-продажу страхових послуг, терміном «страхова система».

Я. Шумелда використовує термін «державне регулювання страхової діяльності», який тлумачить подібно до інших вітчизняних науковців як «систему засобів і методів, здійснюваних на правовій основі з метою визначення рамок і правил функціонування страхового ринку та діяльності страхових компаній на ньому» [9, с.118].

Подібність визначень окремих науковців, не зважаючи на використання різних термінів в частині визначення об'єкту регулювання, свідчить про розуміння ними державного регулювання більш-менш однаково та вживання таких термінів у своїх працях як синонімів. На такому різноманітному тлі вирізняється підхід О. Гаманкової, яка пише: «якщо вважати об'єктом державного регулювання ринок страхових послуг у цілому, то під його державним регулюванням ми розуміємо комплексний вплив держави на ринок страхових послуг як на єдину систему, включаючи вплив на всі суттєві елементи ринку: попит, пропозицію, ціну, конкуренцію» [10, с.138].

Враховуючи важливість конкретизації терміну та його визначення не тільки на науковому рівні, а також у практичній площині, зокрема на рівні держави, було здійснено аналіз основних законів, що регулюють правовідносини на страховому ринку (рис. 1).

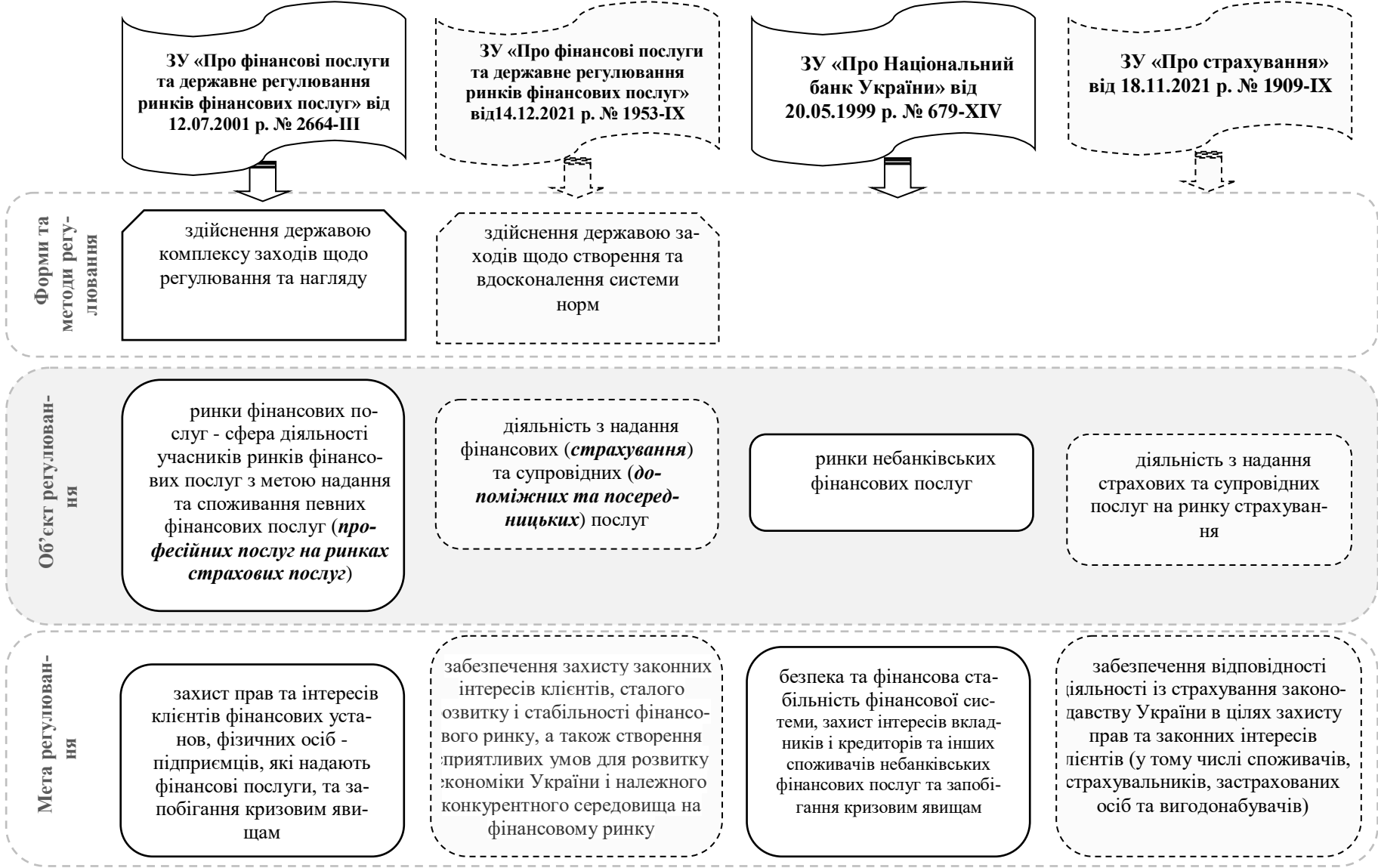

Рис. 1. Трактатування державного регулювання страхового ринку у вітчизняному законодавстві

Джерело: складено авторами за [14-17]

Актуальність нашого дослідження посилюється ще й через те, що сьогодні ринок знаходиться на етапі трансформації державного регулювання, зміни регулятора, а також знає значного впливу через військове вторгнення РФ на нашу територію. Як ніколи учасники ринку потребують з боку держави ефективного регулювання та організаційної й фінансової підтримки.

У Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 № 2664-III наводиться поняття «державне регулювання ринків фінансових послуг», яке тлумачиться ним як «здійснення державою комплексу заходів щодо регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг з метою захисту прав та інтересів клієнтів фінансових установ, фізичних осіб - підприємців, які надають фінансові послуги, та запобігання кризовим явищам» [14]. Згідно цього ж закону до ринків фінансових послуг, зокрема,

належать професійні послуги на ринках страхових послуг. Варто відмітити, що поряд з терміном «регулювання» з'являється ще один – «нагляд». Надалі це призвело до того, що у багатьох працях вітчизняних науковців ці терміни або почали вживатися разом, або використовуватися як синоніми. З цим погодитися не можна. Т. Яворська розмежує їх та одночасно вважає «взаємно доповнюючими поняттями» [1]. О. Корват дотримується думки, що «державне регулювання містить нагляд як складову частину» [2]. Ми погоджуємося з поглядами Т. Яворської та О. Корват, але пропонуємо уточнити, що нагляд є не просто взаємодоповнюючим чи складовою регулювання, а виступає окремою формою здійснення державного регулювання. Зокрема, ця ідея знайшла своє відображення у ст. 20 цього ж закону [14], незважаючи на наведене вище тлумачення державного регулювання.

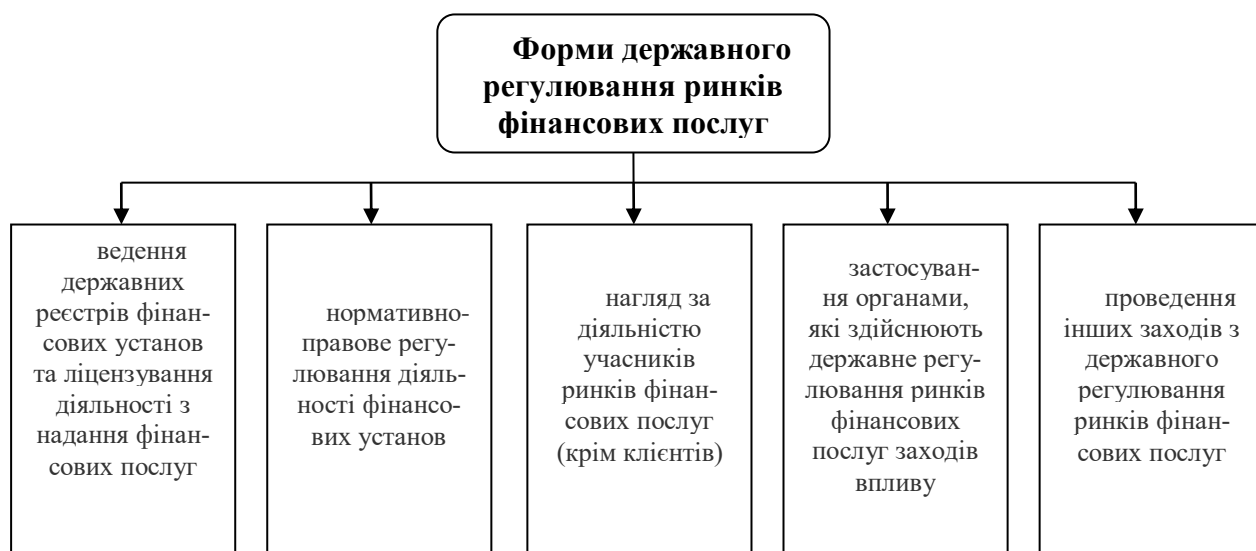

Рис. 2. Форми здійснення державного регулювання

Джерело: складено авторами за [14]

Ми поділяємо думку О. Гаманкової, що більшість цих форм впливу стосу-

ються лише діяльності регулятора – НБУ, тоді як «насправді можливості і

методи державного впливу та регулювання є значно ширшими» [10, с.136]. У тому ж таки ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 № 2664-III [14] зазначається, що державне регулювання ринків фінансових послуг здійснює НБУ, а Антимонопольний комітет України та інші державні органи здійснюють контроль за діяльністю учасників ринків фінансових послуг та отримують від них інформацію. Якщо «нагляд забезпечує контроль за виконанням правил та встановлених норм» [1], то можна зробити висновок про те, що нагляд за учасниками страхового ринку, окрім страхувальників, здійснюють не тільки НБУ, але й інші державні органи, зокрема Антимонопольний комітет України, Державна податкова служба України тощо. Отже, нагляд є однією із форм здійснення державного регулювання, але реалізовувати на практиці його може багато різних органів державної влади. На відміну від НБУ, який здійснює нагляд за учасниками ринку як за специфічними інституціями, що надають страхові послуги або приймають участь у їх наданні, інші державні органи здійснюють нагляд за ними як за суб'єктами підприємницької діяльності на предмет відповідності їхньої діяльності вимогам законодавства. Щоб виокремити нагляд, який здійснює НБУ, потрібно застосовувати термін «страховий нагляд». Страховий нагляд буде складовою загального державного нагляду за учасниками страхового ринку.

З 1 січня 2024 р. вступить в дію новий Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» від 14.12.2021 № 1953-IX [15], який

трансформує загальні підходи до державного регулювання страхового ринку. Якщо протягом 2001-2022 рр. об'єктом регулювання виступали ринки фінансових послуг, зокрема ринок страхових послуг, то з 2024 р. – діяльність з надання фінансових (страхування) та супровідних (допоміжних та посередницьких) послуг (рис. 1).

З проведеного аналізу можна зробити висновок про відсутність єдиного підходу до трактування державного регулювання страхового ринку як на рівні вітчизняних науковців, так і на рівні держави. Однією з головних проблем є різне бачення того, що може бути об'єктом державного регулювання. Насправді, це проблема не лише страхової науки та практики. С. Чистов [13, с.14] вважає визначення об'єкта державного регулювання всієї економіки, а не тільки страхового ринку, складною теоретичною проблемою, а дослідження науковців і практичну діяльність держави у цій сфері такими, що мають поки що фрагментарний, некомплексний характер. О. Гаманкова [10, с.135] також наголошує на тому, що конкретизації потребує не тільки саме поняття «державне регулювання страхового ринку», яке на цей час ще не визначене, а й визначення об'єкта державного регуляторного впливу.

На думку С. Чистова [13, с.14], об'єктами державного регулювання економіки є економічні підсистеми, соціально-економічні процеси, відносини та ринки. З цього погляду об'єктом регулювання можуть виступати страховий сектор економіки, страхові відносини або страховий ринок. Об'єкт державного регулювання повинен мати чітку визначену ор-

ганізаційну форму, оскільки від цього буде залежати ефективність самого регулювання. На нашу думку, таким об'єктом може бути саме страховий ринок, який включає не просто всіх учасників, але й їхню діяльність та взаємовідносини між собою. Подібною думки притримується Н. Пацурія [18, с.55], яка об'єктом державного регулювання визначає страховий ринок як єдину велику систему. Серед усіх можливих об'єктів, що пропонуються вітчизняними науковцями, страховий ринок з погляду науки є повноцінною економічною категорією, а з погляду практики – найширшою сферою економічних відносин, що виникають між його учасниками. «Страховий ринок одночасно є складовою як фінансового ринку (ринку грошей і ринку капіталів – оскільки на цих ринках страхові компанії розміщують свої капітали, використовуючи певні фінансові інструменти), так і ринку фінансових послуг, оскільки страхові компанії як фінансові посередники залучають кошти страхувальників, продаючи страхові послуги» [10, с.107].

З практичного погляду безпосереднім об'єктом державного регулювання можна вважати діяльність всіх учасників страхового ринку, окрім страхувальників. З одного боку, держава створює певне економічне середовище, яке мотивує їх діяти у потрібному державі напрямі, а з іншого – безпосередньо впливає на діяльність таких учасників. Протиріччя між загальним та конкретним об'єктом регулювання вирішується за допомогою використання системи різних методів. Ми поділяємо думку О. Гаманкової, що «об'єктом впливу при застосуванні непрямих методів є ринок у цілому, а

при застосуванні прямих методів – діяльність страховиків» [10, с.144], але пропонуємо додати також інших учасників, які здійснюють свою діяльність на ринку, надаючи допоміжні та посередницькі послуги.

Наступним питанням державного регулювання страхового ринку є визначення його мети. Вона наведена у низці законодавчих актів (рис. 1), проте загальних підходів знову ж таки немає. На нашу думку, відсутність єдиного погляду пояснюється підміною понять. Насамперед, мова йде про необхідність виокремлення мети та завдань, а також розмежування понять «регулювання» та «нагляд». Наприклад, не можна вважати метою державного регулювання забезпечення відповідності діяльності із страхування законодавству України [17], адже це може бути метою лише державного нагляду. Аналогічно підвищення платоспроможності страхових компаній або забезпечення ефективності чи прозорості ринку є конкретними завданнями (цілями), а не метою державного регулювання. Ми підтримуємо О. Корват [2] у тому, що метою державного регулювання страхового ринку можна вважати захист інтересів споживачів страхових послуг та ефективний розвиток страхового ринку в рамках єдиної державної політики.

Суб'єктом державного регулювання страхового ринку виступає держава в особі її різноманітних інституцій. До них можна віднести Верховну Раду України, Президента України, Кабінет Міністрів України, НБУ, Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольний комітет України, Державну податкову службу України, Державну службу фінансового моніторингу України тощо.

Проведений аналіз дав можливість сформулювати наступний авторський підхід до визначення державного регулювання страхового ринку. В широкому розумінні – це сукупність стандартних цілеспрямованих заходів і процедур законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру, які систематично ініціюють, запроваджують і здійснюють державні інституції з метою захисту прав й інтересів споживачів страхових послуг та ефективного розвитку страхового ринку в рамках єдиної державної політики щодо розвитку економіки України та у вузькому – це процес цілеспрямованого впливу державної влади (в особі органів законодавчої й виконавчої влади та управління) на умови, спосіб і характер дій учасників страхового ринку, окрім страхувальників, відповідно до її пріоритетів.

Висновки. З проведеного дослідження можна зробити висновок, що на сучасному етапі як в страховій науці, так і практиці не існує єдиних підходів до розуміння основних категорій теорії державного регулювання.

Навіть у профільних законах використовуються різні дефініції та їх визначення, які між собою не завжди корелюють. Це суттєво заважає побудові ефективного державного регулювання та подальшому розвитку страхового ринку України.

Державне регулювання страхового ринку доцільно розглядати як сукупність стандартних цілеспрямованих заходів і процедур законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру, які систематично ініціюють, запроваджують і здійснюють державні інституції з метою захисту прав й інтересів споживачів страхових послуг та ефективного розвитку страхового ринку в рамках єдиної державної політики щодо розвитку економіки України

Подальші наукові дослідження доцільно спрямовувати на дослідження форм здійснення, методів та основних інструментів державного регулювання, які можуть бути застосовані для побудови ефективної системи державного регулювання страхового ринку України.

Список використаної літератури

1. Яворська Т.В. Функції та види державного регулювання страхового підприємництва в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки.* 2014. Вип. 8 (1). С. 181-184.
2. Корват О.В. Концептуалізація державного регулювання ринку страхових послуг. *Ефективна економіка.* 2015. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_9_41.
3. Ротова Т., Манько І. Регулювання ринку страхових послуг в Україні. *Товари і ринки.* 2018. № 1. С. 121-134.
4. Приказюк Н.В. Страхова система України: теорія, методологія, практика: монографія. Київ: Логос, 2017. 611 с.
5. Войтович Л.М. Механізм державного регулювання розвитку страхової системи України. *Проблеми економіки.* 2020. № 3 (45). С. 148-154.

6. Крупка Я.Д. Нові аспекти контролю та регулювання діяльності страхових компаній. *Проблеми економіки*. 2019. № 3 (41). С. 240-245.
7. Шірінян Л. Понятійна сутність і теоретико-концептуальні засади фінансового регулювання страхового ринку. *Світ фінансів*. 2012. № 1. С. 129-138.
8. Плиса В. Державне регулювання страхового ринку України в умовах глобалізації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2008. Вип. 106. С. 26-30.
9. Шумелда Я.П. Страхування: Навчальний посібник. Видання друге, розширене. Київ: Міжнародна агенція «БІЗОН», 2007. 384 с.
10. Гаманкова О.О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика: монографія. Київ: КНЕУ, 2009. 283 с.
11. Сенишин О.С., Горинь М.О., Кундицький О.О. Державне регулювання економіки: навч. посібник. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014. 334 с.
12. The Institutional Structure of Insurance Regulation and Supervision. OECD. 2018. URL: www.oecd.org/finance/The-Institutional-Structure-of-Insurance-Regulation-andSupervision.pdf. (дата звернення: 10.08.2022)
13. Чистов С.М., Никифоров А.Є., Куценко Т.Ф. та ін. Державне регулювання економіки: навч. посіб. Вид. 2-ге, доопрац. і допов. Київ: КНЕУ, 2004. 440 с.
14. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text>. (дата звернення: 10.08.2022)
15. Про фінансові послуги та фінансові компанії: Закон України від 14.12.2021 р. № 1953-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#n429>. (дата звернення: 10.08.2022)
16. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14/ed20220507#n1057>. (дата звернення: 10.08.2022)
17. Про страхування: Закон України від 18.11.2021 р. № 1909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#n2049>.
18. Пацурія Н.Б., Войцеховська І.М., Головачова А.С. Правове регулювання діяльності у сфері страхування та перестраховування: проблеми теорії та практики: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2017. 256 с.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.2\(46\).2022.445354](https://doi.org/10.18371/fp.2(46).2022.445354)

JEL Classification: G 18, 22

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF STATE REGULATION OF THE INSURANCE MARKET

BARANOV Andrii

*Dr.Sc. (Economics), Associate Professor,
Professor of the Department of Banking and Insurance,
SHEE «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0032-3128>*

BARANOVA Olena

*Candidate of sciences (Economics), Associate Professor,
Chief Economist of the Department of Insurance Market Regulation Methodology,
National Bank of Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1977-1716>*

Abstract. *The main concepts of the theory of state regulation are covered in the article. A comparative analysis of different approaches to the interpretation of the object and the purpose of such regulation was carried out. Attention is focused on the distinction between the concepts of «state regulation» and «state supervision». The author's definition of state regulation of the insurance market is proposed.*

Key words: *state regulation, state supervision, insurance market, insurance system, insurance entrepreneurship, market of financial services.*

In the article, the authors performed a comparative analysis of individual approaches used by researchers and practitioners to interpret the essence of regulation by the state in the insurance market. At the current stage, both in insurance science and in practice, there are no unified approaches to understanding the main categories of the theory of state regulation. It was found that the variety of approaches is explained by differences in the understanding of the forms of implementation, object, subject and purpose of state regulation. The concepts of "state regulation" and "state supervision" have

been distinguished. The authors specified that supervision is not just a complementary or component of regulation, but is a separate form of state regulation. Supervision of market participants as specific institutions providing insurance services or participating in their provision is carried out by the NBU. Supervision of them as subjects of entrepreneurial activity for compliance of their activities with the requirements of legislation is carried out by other state bodies. It is justified that the general object of state regulation should be the insurance market. It includes not only all participants,

but also their activities and relationships among themselves. From a practical point of view, the direct object of state regulation is the activity of all insurance market participants, except policyholders. The subject of state regulation of the insurance market is the state in the form of its various institutions. The goal of state regulation of the insurance market can be considered to be the protection of the rights and interests of consumers of insurance services and the effective de-

velopment of the insurance market within the framework of a unified state policy for the development of the economy of Ukraine. State regulation of the insurance market should be considered as a set of standard targeted measures and procedures of a legislative, executive and control nature, which are systematically initiated, implemented and carried out by state institutions.

References

1. Yavorska, T.V. (2014). Funktsii ta vydy derzhavnogo rehulivannia strakhovoho pidpriemnytstva v Ukraini [Functions and types of state regulation of insurance entrepreneurship in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky - Scientific Bulletin of Kherson State University. Economic Sciences*, 8 (1), 181-184 [in Ukrainian].
2. Korvat, O.V. (2015). Kontseptualizatsiia derzhavnogo rehulivannia rynku strakhovykh posluh [Conceptualization of state regulation of the insurance services market]. *Efektivna ekonomika - Efficient economy*, 9. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_9_41 [in Ukrainian].
3. Rotova, T., & Manko, I. (2018). Rehulivannia rynku strakhovykh posluh v Ukraini [Regulation of the market of insurance services in Ukraine]. *Tovary i rynky - Commodities and markets*, 1, 121-134 [in Ukrainian].
4. Prykaziuk, N.V. (2017). *Strakhova systema Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka [Insurance system of Ukraine: theory, methodology, practice]*. Kyiv: Lohos [in Ukrainian].
5. Voitovych, L.M. (2020). Mekhanizm derzhavnogo rehulivannia rozvytku strakhovoi systemy Ukrainy [The mechanism of state regulation of the development of the insurance system of Ukraine]. *Problemy ekonomiky - The Problems of Economy*, 3 (45), 148-154 [in Ukrainian].
6. Krupka, Ya.D. (2019). Novi aspekty kontroliu ta rehulivannia diialnosti strakhovykh kompanii [New aspects of control and regulation of insurance companies' activities]. *Problemy ekonomiky - The Problems of Economy*, 3 (41), 240-245 [in Ukrainian].
7. Shirinian, L. (2012). Poniatiina sutnist i teoretyko-kontseptualni zasady finansovoho rehulivannia strakhovoho rynku [Conceptual essence and theoretical and conceptual principles of financial regulation of the insurance market]. *Svit finansiv - World of Finance*, 1, 129-138 [in Ukrainian].
8. Plysa, V. (2008). Derzhavne rehulivannia strakhovoho rynku Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [State regulation of the insurance market of Ukraine in conditions of globalization]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa*

Shevchenka. Ekonomika - Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Economy, 106, 26-30 [in Ukrainian].

9. Shumelda, Ya.P. (2007). *Strakhuvannia [Insurance]*. Kyiv: Mizhnarodna ahentsiia «BIZON» [in Ukrainian].

10. Hamankova, O.O. (2009). *Rynok strakhovykh posluh Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka [Market of insurance services of Ukraine: theory, methodology, practice]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

11. Senyshyn, O.S., Horyn, M.O. & Kundytskyi, O.O. (2014). *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky [State regulation of Economy]*. Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka [in Ukrainian].

12. OECD (2018). The Institutional Structure of Insurance Regulation and Supervision. Retrieved from: www.oecd.org/finance/The-Institutional-Structure-of-Insurance-Regulation-andSupervision.pdf.

13. Chystov, S.M., Nykyforov, A.Ye., Kutsenko, T.F. et al. (2004). *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky [State regulation of Economy]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

14. Law of Ukraine on Financial Services and State Regulation of Financial Services Markets No. 2664-III. (2001, July 12). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text> [in Ukrainian].

15. Law of Ukraine on Financial Services and Financial Companies No. 1953-IX. (2021, December 14). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#n429> [in Ukrainian].

16. Law of Ukraine on the National Bank of Ukraine No. 679-XIV. (1999, May 20). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14/ed20220507#n1057> [in Ukrainian].

17. Law of Ukraine on Insurance No. 1909-IX. (2021, November 18). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#n2049> [in Ukrainian].

18. Patsuriia, N.B., Voitsekhovska, I.M. & Holovachova, A.S. (2017). *Pravove rehuliuвання diialnosti u sferi strakhuvannia ta perestrakhuvannia: problemy teorii ta praktyky [Legal regulation of insurance and reinsurance activities: problems of theory and practice]*. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K [in Ukrainian].

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.2\(46\).2022.576768](https://doi.org/10.18371/fp.2(46).2022.576768)

УДК 336.02:330.3

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МЕЗОПРУДЕНЦІЙНОГО БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ І РЕГУЛЮВАННЯ З ПОЗИЦІЇ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ БІЗНЕС-АРХІТЕКТУРИ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

БОЯРКО Ірина Миколаївна

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту, фінансів
та бізнес-адміністрування,
Європейська школа бізнесу
Міжнародного європейського університету
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0690-2251>*

ВОВЧАК Ольга Дмитрівна

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансових технологій та консалтингу,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8858-5386>*

РУДЕВСЬКА Вікторія Ігорівна

*доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансових технологій та консалтингу,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6697-9096>*

ХУТОРНА Мирослава Емілівна

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів та обліку,
ТВСП «Черкаське навчально-наукове відділення
Львівського національного університету імені Івана Франка»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0761-3021>*

Анотація. Розвинено зміст поняття «бізнес-архітектура банківського сектору» з позицій фінансово-економічного, інструментального та структурно-кластерного підходів. Сформовано сукупність принципів трансформації бізнес-архітектури банківського сектору у рамках нової концепції підпорядкування цілей банківського бізнесу економічному зростанню держави. Розвинено концептуальну модель банківського нагляду шляхом інтегрування методології SREP і аналізу впливу бізнес-архітектури банківського сектору на економічне зростання за мезопідходом.

Ключові слова: бізнес-архітектура банківського сектору; бізнес-модель банку; банківське регулювання та нагляд; макро-, мезо- та мікропруденційна політики; принципи; методологія SREP.

Постановка проблеми. Основним цільовим пріоритетом державного регулювання та нагляду за банківською діяльністю є сприяння стабільності банківської системи, цінової стабільності, захисту інтересів вкладників і кредиторів. Задля досягнення цієї цілі методологія регулювання та нагляду обов'язково повинна враховувати особливості трансформації бізнес-архітектури банківського сектору та попереджати виникнення та накопичення ймовірних загроз його безперервному функціонуванню. Наголосимо, що бізнес-архітектуру банківського сектору тлумачимо як комплексний результат індивідуального вибору окремими банками власних бізнес-моделей та стратегій розвитку, що акумулює, накопичує та інтегрує пов'язані з ними фінансові загрози. Тобто, бізнес-архітектура банківського сектору відображає ризики втрати фінансової стабільності, зумовлені переважанням у певний період розвитку банківського сектору певних бізнес-моделей банків. Таким чином, бізнес-

Аннотация. Развито содержание понятия «бизнес-архитектура банковского сектора» с позиций финансово-экономического, инструментального и структурно-кластерного подходов. Сформирована совокупность принципов трансформации бизнес-архитектуры банковского сектора в рамках новой концепции подчинения целей банковского бизнеса экономическому росту государства. Развита концептуальная модель банковского надзора путем интегрирования методологии SREP и анализа влияния бизнес-архитектуры банковского сектора на экономический рост по мезоподходу.

Ключевые слова: бизнес-архитектура банковского сектора; бизнес-модель банка; банковское регулирование и надзор; макро-, мезо- и микропруденциальная политики; принципы; методология SREP.

архітектура стає у сучасних умовах однією із детермінант фінансової стабільності, забезпечення якої в економіці України є пріоритетною ціллю центрального банку.

У цьому контексті важливо визначитися з моделлю державного регулювання та нагляду за банківською діяльністю, яка б дозволяла формувати належний потенціал банківського сектору до безперервного забезпечення цільового рівня фінансової стабільності, ураховуючи при цьому особливості його бізнес-архітектури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методологічні аспекти формування бізнес-архітектури суб'єктів господарювання та їх вплив на соціально-економічні відносини, у тому числі банківських інституцій досліджують О. Єсіна [1], Л. Коренюк [2], В. Галактіонов [3], Е. Скрипник [4], Н. Іванченко [5], К. Дрогобицька [6], А. Данілін та А. Слюсаренка [7], О. Заремський [8], Д. Кудрявцев та М. Арзуманян [9], Ю. Франк (U. Frank) [10]. Загалом, термін «біз-

нес-архітектура» науковці інтерпретують за такими трьома підходами: заснований на парадигмі «наукові дослідження дизайну»; заснований на парадигмі стратегічного управління; інтегрований підхід.

При цьому Д. Домашова, Є. Кріпак та В. Семенов розглядають бізнес-архітектуру банків з позиції підвищення їх стійкості та конкурентоздатності в умовах ускладнення характеру господарської діяльності та задля забезпечення зростання та міцну позицію на ринку [11].

Взаємозв'язок між розвитком банківського сектору, особливістю його бізнес-архітектури та економічним зростанням досліджують Р. Кінг та Р. Левіне [12, 13, с. 7-8]. При цьому Р. Левіне, Н. Лоауза, Т. Бек [14] дійшли висновку, що розвиток фінансового (зокрема і банківського) сектору позитивно впливає на економічне зростання за умови ефективного правового регулювання та дотримання фінансовими інститутами міжнародних стандартів бухгалтерської звітності.

Водночас, поза увагою науковців залишається проблема трансформації системи державного регулювання та нагляду з огляду на бізнес-архітектуру банківського сектору та задля формування позитивного впливу на економічне зростання та сприяння сталому розвитку економіки.

З огляду на це **метою цієї статті** є обґрунтування методологічних особливостей регулювання та нагляду за діяльністю банків задля формування такої бізнес-архітектури банківського сектору, яка б сприяла стимулюванню економічного зростання країни.

Виклад основних результатів. Значимо, що у загальному вигляді бізнес-архітектуру банківського сектору

доцільно розглядати як функціональний елемент певної фінансової екосистеми, що створюється в національній економіці.

При цьому вважаємо, що ознакою раціональності та обґрунтованості бізнес-архітектури банківського сектору є його здатність забезпечувати ефективну взаємодію фінансового та реального секторів економіки задля сприяння економічному зростанню країни.

На нашу думку, бізнес-архітектуру банківського сектору економіки доречно тлумачити з таких трьох позицій:

– **фінансово-економічної** – під бізнес-архітектурою банківського сектору розуміються взаємозв'язки між банками як елементами, які взаємодіють між собою у банківському секторі, а їх ефективне функціонування та прибутковість усього банківського сектору сприяє розвитку як банківського сектору, так і економічному зростанню. При цьому бізнес-архітектура банківського сектору також повинна включати функціональні ролі різних груп та видів банків, враховуючи їх спеціалізацію й призначення, опис процесів та представлення всіх допоміжних технологій співіснування й координації їх діяльності, регулювання функціонування банківського сектору центральним банком з урахуванням особливостей для різних стадій циклу фінансово-економічного розвитку;

– **інструментальної** – бізнес-архітектура має розглядатися як інструмент системної будови алгоритмів ефективного функціонування та принципів розвитку банківського сектору економіки, які є необхідною передумовою для формування дієвої системи управління й підтримки організаційно-функціональних трансформацій, що відбуваються у банківській діяль-

ності, оскільки дають змогу пов'язати між собою ініціативи та інновації з розвитку, що виникають як на загальнонаціональному рівні, (представленому, насамперед, центральним банком), так і на рівні окремих банків та їх об'єднань, перевести загальну стратегію розвитку банківського сектору національної економіки в результативні дії та забезпечити узгодження взаємодії різних елементів цього сектору;

– *структурно-класстерної* – бізнес-архітектура банківського сектору формується як наявний на певний момент часу розподіл присутності банків з різними бізнес-моделями у складі суб'єктів цього сектору, які, ідентифікуючи та реалізуючи власні стратегії та політики розвитку, формуючи відповідні системи управління, детермінують й спрямованість загальної стратегії розвитку банківського сектору

загалом, зміст необхідних заходів з її імплементації.

Якщо ж розглядати проблематику побудови ефективної системи взаємовпливу функціонування банківського сектору на динаміку економічного розвитку країни, то переконані у тому, що першочерговим у цьому є прозорі та очікувані дії уряду країни у реалізації економічної політики, що своєю чергою, вплине на приватні стратегії економічних агентів, у тому числі банківських установ. Це спонукатиме до того, що приватні інтереси та цілі банківського бізнесу адаптуватимуться до цілей розвитку держави, а отже, і до економічного зростання.

При цьому, на нашу думку, нова концепція підпорядкування цілей банківського бізнесу меті економічного зростання держави повинна базуватися на низці принципів (табл. 1).

Таблиця 1

Принципи трансформації бізнес-архітектури банківського сектору, на яких має будуватися нова концепція підпорядкування цілей банківського бізнесу економічному зростанню держави

Принцип	Зміст
Принцип еквівалентності відносин	Підтримки необхідного рівня ліквідності та прозорості власності у відносинах центрального банку та банківських установ
Принцип системності покращення конкурентного середовища	Нівелювання непрозорі переваги окремих фінансових інститутів та зменшення асиметрії отримання інформації
Принцип соціальної відповідальності	Зростання довіри до діяльності банків та посилення їх відповідальності
Принцип сталої комунікації	Стала комунікація між урядом, банківською системою та суб'єктами господарювання
Принцип інституційної взаємовідносності між фінансовим та реальним секторам економіки	Прискорення синергетичного об'єднання приватних інтересів у досягненні цілей держави
Принцип інклюзивності	Розширення можливості банківського бізнесу в системі економічного зростання через механізм доступності послуг

Джерело: розроблено авторами

Наголосимо, що бізнес-архітектура банківського сектору є однією з фундаментальних передумов фінансової стабільності, забезпечення якої в економіці країни є пріоритетною ціллю центрального банку. Такий взаємозв'язок між бізнес-архітектурою банківського сектору та фінансовою стабільністю пояснюється тим, що перша – це результат синергетичної взаємодії індивідуальних виборів окремими банками власних бізнес-моделей та стратегій розвитку. Це, своєю чергою, акумулює, накопичує та інтегрує пов'язані з ними фінансові загрози, а, отже, відбиває ризики втрати фінансової стабільності, зумовлені переважанням у певний період розвитку банківського сектору певних бізнес-моделей банків.

У цьому контексті, а також з огляду на емпіричний досвід, виникає необхідність обґрунтувати найбільш ефективну модель державного регулювання та нагляду за діяльністю банківських інституцій задля забезпечення та довгострокового утримання належного рівня фінансової стабільності.

Як відомо, в типології пруденційної політики центрального банку виокремлюють мікро- та макropідходи. Починаючи з 2008 року більшість центральних банків світу почали розвивати та впроваджувати саме макropруденційну політику, у тому числі, створювати інститут макрорегулятора. Водночас, поглиблення кризових явищ в економіці й перманентне виникнення фінансових криз свідчить про недостатню ефективність макropруденційної політики центральних банків. Одну з причин такої неефективності ми схильні вбачати саме у природі макropруденційної політики, яка безпосередньо спрямована на підтримку фінансової стабільності загалом – на усунення чи обмеження системних ризиків, щоб запобігти кризам або зменшити втрати від них.

нансової стабільності загалом – на усунення чи обмеження системних ризиків, щоб запобігти кризам або зменшити втрати від них.

Переорієнтація банківського регулювання та нагляду на зниження системного ризику і збереження системної фінансової стабільності через виявлення вразливостей фінансової системи країни та застосування заходів щодо їх своєчасного усунення, тобто макropруденційну політику, призвела до концентрації уваги центральних банків на дослідженні діяльності виключно системоутворюючих кредитних установ та інституційних зв'язків на фінансовому ринку [15]. Саме в цьому ми бачимо суттєвий недолік цієї політики, що не дозволяє їй ефективно виконувати завдання, пов'язані із забезпеченням як фінансової стабільності, так і макроекономічної стабільності та економічного зростання.

На увагу заслуговує думка К. Боріо, який з позиції системного ризику, як ключового аспекту макropруденційного регулювання, класифікує макropруденційну політику в двох вимірах – часовому та міжсекційному [16]. На нашу думку, саме міжсекційний вимір неповною мірою реалізується в існуючій практиці провадження банківського регулювання і надзору. Міжсекційний вимір стосується того, як ризик розподіляється усередині фінансової системи з урахуванням існуючих у ній взаємозв'язків між інститутами. Для його повноцінного врахування макropруденційна політика має забезпечувати калібрування пруденційних інструментів відповідно до внеску кожної установи у зростання системного ризику та підвищення прозорості таких ризиків. Повною мірою здійснити таке калібрування не можливо, якщо

не здійснюється аналіз впливу бізнес-архітектури банківського сектору на макроекономічну стабільність і економічне зростання.

Дійсно, закладена в основу макропруденційної політики теза про ендогенну природу і залежність ризику макроекономічної стійкості від колективної поведінки банків та інститутів позабанківського фінансового сектора є справедливою. Однак, вважаємо, що помилковим є ігнорування того факту, що ця колективна поведінка виявляється не лише і не стільки у системоутворюючих установах, скільки у інституційних зв'язках, які виникають всередині банківського сектору внаслідок індивідуального вибору окремими банками власних бізнес-моделей та формування у його складі груп банків з однотипними стратегічними настановами, зміни співвідношення конкурентних сил цих груп. Всі ці інституційні зв'язки, як результат відображаються у бізнес-архітектурі банківського сектору.

З огляду на це, вважаємо, що у сучасних умовах, крім мікро- та макропруденційного підходів, слід наголошувати на існуванні і активно використовувати в системі банківського регулювання та нагляду також і мезопруденційний підхід.

Під мезопруденційним підходом розуміємо підхід до реалізації регулювання і нагляду у фінансовій сфері, який передбачає виявлення та запобігання порушенням в наданні фінансових послуг банківським сектором, пов'язаних із загрозами, що виникають внаслідок колективної поведінки банків при виборі власної бізнес-моделі та стратегії розвитку, яка виявляється у формуванні бізнес-архітектури банківського сектору.

Тобто мова йде, що у такому випадку об'єктом банківського регулювання та нагляду у рамках мезопруденційної політики окрім іншого має бути результат системно-синергетичної взаємодії банків з різними бізнес-моделями, а метою такої політики – це підвищення стійкості фінансової системи і послаблення системних ризиків, які виникають і поширюються всередині фінансової системи через взаємозалежність фінансово-кредитних інститутів, що визначається схильністю до схожих ризиків у межах груп фінансових установ з однаковим типом бізнес-моделей (табл. 2).

Також наголосимо, що застосування моделі мезопруденційного регулювання та нагляду жодним чином не ускладнює процес забезпечення фінансової стабільності, оскільки останній притаманна така змістовірна ознака як когерентність. Переконані у тому, що фінансова стабільність є результатом конструктивної когерентної взаємодії елементів системи, яка, своєю чергою, сприяє формуванню позитивних синергетичних впливів на багатовимірні параметри стійкого розвитку системи у часі. Так, у випадку фінансової системи мова йде про якість взаємодії між її підсистемами; стосовно банківського сектору – це характер та взаємообумовленість поведінки банків з різними бізнес-моделями; на рівні окремих суб'єктів фінансового ринку маємо на увазі якість організації їх внутрішніх процесів. Когерентний характер фінансової стабільності системи, у кінцевому підсумку виявляється у її структурній та функціональній цілісності, що безпосередньо пов'язано з бізнес-архітектурою банківського сектору.

Компаративна характеристика макро-, мезо- та мікропруденційної політики

Особливості	Макропруденційна політика	Мезопруденційна політика	Мікропруденційна політика
Основна ціль	Обмеження загально-системного фінансового ризику	Обмеження групових ризиків фінансових інститутів з однаковою бізнес-моделлю	Обмеження ризику окремих інститутів
Місія	Уникнення макроекономічних витрат, пов'язаних з фінансовою нестабільністю	Уникнення втрат цінності в фінансовій екосистемі, пов'язаних з фінансовою нестабільністю	Захист споживачів (інвесторів та вкладників)
Характеристика ризику	Ендогенний (пов'язаний з колективною поведінкою)	Ендогенний (пов'язаний з когезивною поведінкою)	Екзогенний (незалежний від поведінки гравців ринку)
Взаємозалежність та взаємовідносини між інститутами	Важливі	Важливі	Не стосуються
Установки пруденційного регулювання	Підхід «зверху-донизу» з фокусом на системних ризиках (у т.ч. системоважливих установах)	Підхід «зверху-донизу» з фокусом на впливі групових ризиків на формування системних (у т.ч. бізнес-архітектурі банківського сектору)	Підхід «знизу-вгору» з фокусом на ризиках окремого фінансового інституту

Джерело: [17] та розробка авторів

Основним інструментом реалізації мезопруденційної політики є аналіз бізнес-архітектури банківського сектору. При цьому, на наш погляд, аналіз бізнес-архітектури банківського сектору має бути невід'ємною складовою оцінювання банків за методологією *SREP* (*Supervisory Review and Evaluation Process*), в основу якої закладений принцип стимулювання банків до удосконалення моделі свого розвитку, пов'язаних з нею стратегій та політик, внутрішнього контролю, систем управління ризиками втрати капіталу та ліквідності, а також загальної системи корпоративного управління, тобто в узагальненому баченні – удосконалення бізнес-моделі банку.

При цьому, на наш погляд, аналіз бізнес-архітектури банківського сектору має бути невід'ємною складовою оцінювання банків за методологією *SREP*, в основу якої закладений принцип стимулювання банків до удосконалення моделі свого розвитку, пов'язаних з нею стратегій та політик, внутрішнього контролю, систем управління ризиками втрати капіталу та ліквідності, а також загальної системи корпоративного управління, тобто в узагальненому баченні – удосконалення бізнес-моделі банку.

У рамках реалізації *SREP*-методології за традиційним підходом дослідження бізнес-моделей банків здійснюється лише в площині оцінки

ризиків банківської діяльності на рівні окремого банку, що, на нашу думку, є суттєвим обмеженням і свідчить про недостатнє використання можливостей для підвищення ефективності державної фінансової політики, які надаються інформаційною базою, отриманою системою банківського нагляду в процесі моніторингу банківської діяльності.

У сучасних умовах державний регулятор фінансового ринку повинен застосовувати аналітичний інструментарій й для оцінювання бізнес-архітектури банківського сектору загалом. А, отже, можна стверджувати, що методологія *SREP*-аналізу має розширюватися за рахунок впровадження спеціальних аналітичних процедур банківського нагляду, спрямованих на виявлення та відображення впливу зміни бізнес-моделі банків на бізнес-архітектуру банківського сектору економіки країни. На наше переконання, методологія *SREP*-аналізу повинна надавати фінансовому мегарегулятору інформацію про існуючу бізнес-архітектуру банківського сектору та її вплив на економічне зростання, без якої розробка та реалізація національної фінансової політики на ринку фінансових послуг не можуть бути ефективними.

В узагальненому вигляді концептуальна схема запропонованого нами банківського нагляду на основі інтегрування методології *SREP* і аналізу впливу бізнес-архітектури банківського сектору на економічне зростання подана на рис. 1.

Отже, пропонується доповнити процес категоризації банків банківським наглядом їх групуванням не лише з урахуванням їх розміру у банківському секторі, структури та складності

операцій, а й за типом бізнес-моделей, оскільки саме такий розподіл становить основу формування бізнес-архітектури банківського сектору економіки країни загалом.

Висновки. Отже, враховуючи існуючий вплив зміни бізнес-архітектури банківського сектору на економічне зростання, банківський нагляд у сучасних умовах має бути орієнтований також й на запобігання виникненню ризиків погіршення процесів економічного розвитку в країні через формування несприятливої для зростання економіки бізнес-архітектури банківського сектору. При цьому основним заходом наглядового реагування з боку Національного банку має стати застосування коригувань (наглядової надбавки) до коефіцієнтів достатності капіталу та ліквідності для окремих груп банків за типом бізнес-моделі, покликаних впливати на привабливість застосування окремих бізнес-моделей в діяльності банків у різні періоди часу. Тобто, цей інструмент, на нашу думку, дозволить Національному банку стимулювати поширення тих бізнес-моделей, які більшою мірою сприяють економічному зростанню, й стримувати ті, що уповільнюють його.

Таким чином, ефективна реалізація державної фінансової політики потребує регулювання з боку Національного банку не лише діяльності окремих банків, а й виявлення впливу вибору ними власної бізнес-моделі розвитку на формування бізнес-архітектури банківського сектору загалом, а також розширення системи банківського нагляду в частині аналізу й оцінювання стану формування бізнес-архітектури банківського сектору на економічне зростання в країні.

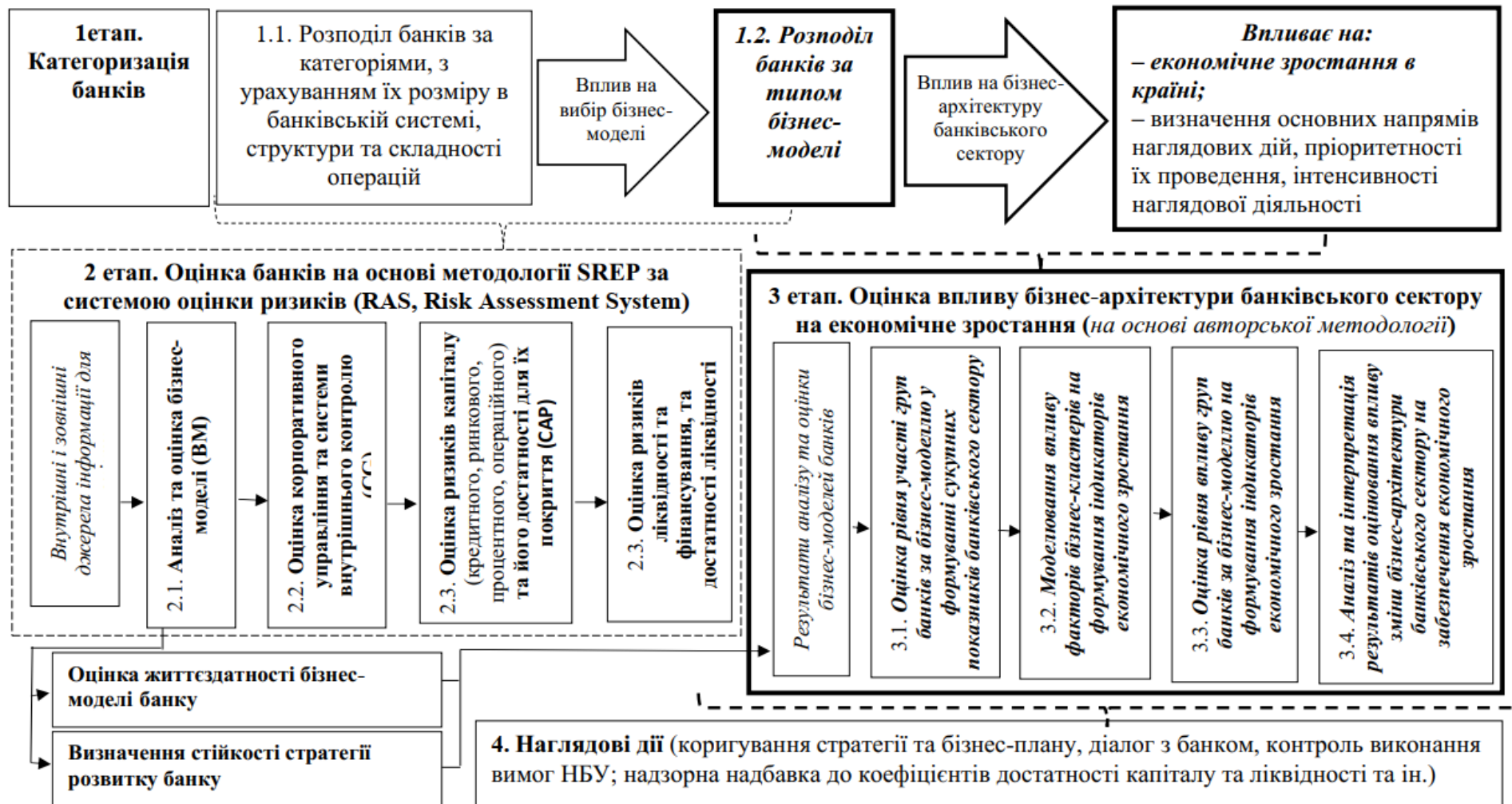

Рис. 1. Банківський нагляд на основі інтегрування методології SREP і аналізу впливу бізнес-архітектури банківського сектору на економічне зростання

Джерело: розроблено авторами

Ефективній реалізації цього завдання сприятимуть розроблені нами пропозиції щодо розвитку банківського нагляду на основі інтегрування методології SREP і аналізу впливу бізнес-архітектури банківського сектору на економічне зростання. Результати та-

кого аналізу можна буде використовувати як базу в процесі формування оптимальної бізнес-архітектури банківського сектору країни на коректному часовому горизонті з врахуванням зміни вектору економічної політики на державному рівні.

Список використаної літератури

1. Єсіна О.Г., Лінгур Л.М. Інжинірінг бізнес-архітектури підприємства для прогнозування соціально-економічних процесів. *Підприємництво та інновації*. 2020. № 11-2. С. 124-130. DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/11.38>.
2. Коренюк Л.В., Чернявський М.В. Управління організаційним розвитком підприємства на основі архітектурної моделі управління бізнесом. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. С. 43-48. DOI: <https://doi.org/10.32841/2413-2675/2021-50-4>.
3. Галактионов В.И. Системная архитектура и ее место в архитектуре предприятия. *Директор информационной службы*. 2002. № 05. URL: <https://www.osp.ru/cio/2002/05/172142>.
4. Скрыпник Е.Ю. Оценка кредитного риска розничных банковских продуктов на стадии предоставления кредита. *Вестник ВГУ. Серия «Экономика и управление»*. 2010. № 2. С. 221-230.
5. Іванченко Н.О. Формалізація потенціалів системи управління економічною безпекою підприємства. *Формування ринкової економіки*. 2012 № 28. С. 128-134.
6. Дрогобыцкая К.С. Бизнес-архитектура как модель деловой активности организации. *Корпоративное управление. Серия «Управленческие науки»*. 2014. № 3. С. 16-23.
7. Данилин А., Слюсаренко А. Архитектура предприятия. «Инь» и «Янь» информационных технологий предприятия. Москва : Интернет университет информационных технологий, 2005. 504 с.
8. Зараменских Е. П. Основы бизнес-информатики. Москва : Юрайт, 2017.
9. Кудрявцев Д. В., Арзуманян М. Ю. Архитектура предприятия: переход от проектирования ИТ-инфраструктуры к трансформации бизнеса. *Российский журнал менеджмента*. 2017. Т. 15. № 2. С. 193-224.
10. Frank U. Towards a Pluralistic Conception of Research Methods in Information Systems Research. *ICB Research Report*. 2006. № 7.
11. Домашова Д. В., Крипак Е. М., Семенов В. В. Моделирование архитектуры предприятия коммерческого банка. *Университетский комплекс как региональный центр образования, науки и культуры : материалы Всероссийской научно-методической конференции*. (01-03 февраля 2017, г. Оренбург). Оренбург: Оренбургский государственный университет, 2017. URL: http://elib.osu.ru/bitstream/123456789/4873/1/elibrary_28977278_13969857.pdf.

12. Коломийцев В. Ф. Социология Герберта Спенсера. *Социологические исследования*. 2004. №1. С. 37-44. URL: [https://www.isras.ru/files/File/Socis/2004-01/004.KOLOMYITSEV\[1\].pdf](https://www.isras.ru/files/File/Socis/2004-01/004.KOLOMYITSEV[1].pdf).
13. Levine R. Finance and Growth: Theory, Evidence, and Mechanisms. *NBER Working Papers 10766*. National Bureau of Economic Research, Inc. 2004. 108 p. URL: <https://ideas.repec.org/p/nbr/nberwo/10766.html>.
14. Levine R., Loayza N., Beck T. Financial intermediation and growth: Causality and causes. *Journal of Monetary Economics*. 2000. Vol. 46. P. 31-77. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0304393200000179>.
15. Стратегія Національного банку України. Київ : Національний банк України, 2019. 22 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_NBU_2018-2020.pdf.
16. Borio C. Implementing a Macroprudential Framework: Blending Boldness and Realism. Basel : Bank for International Settlements, 2010. URL: <https://www.bis.org/repofficepubl/hkimr201007.12c.pdf>.
17. Galati G., Moessner R. Macroprudential policy – a literature review. *BIS Working Papers No 337*. Basel : Monetary and Economic Department. February 2011. URL : <http://www.bis.org/publ/work337.pdf>.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.2\(46\).2022.576768](https://doi.org/10.18371/fp.2(46).2022.576768)

JEL Classification: G28, G21, E58

CONCEPTUALIZATION OF MESOPRUDENTIAL BANKING SUPERVISION AND REGULATION FROM THE STANDPOINT OF FORMING AN EFFECTIVE BUSINESS ARCHITECTURE OF THE BANKING SECTOR

BOIARKO Iryna

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Management and Finance
and business administration,
European Business School of the
International European University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0690-2251>*

VOVCHAK Olha

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Financial Technologies and Consulting,
Lviv Ivan Franko National University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8858-5386>*

RUDEVSKA Victoria

*Doctor of Economic Sciences, Assistant Professor,
Assistant Professor of the Department of Financial
Technologies and Consulting,
Lviv Ivan Franko National University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6697-9096>*

KHUTORNA Myroslava

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Finance and Accounting,
Territorially separated structural unit
“Cherkasy Educational - Scientific Department of
Ivan Franko National University of Lviv”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0761-3021>*

Abstract. *The content of the concept of "business architecture of the banking sector" has been developed from the standpoint of financial-economic, instrumental and structural-cluster approaches. A set of principles for the transformation of the business architecture of the banking sector has been formed within the framework of the new concept of subordinating the goals of the banking business to the economic growth of the state. A conceptual model of banking supervision has been developed by integrating the SREP methodology and analyzing the impact of the business architecture of the banking sector on economic growth using a meso approach.*

Key words: *business architecture of the banking sector; the bank's business model; banking regulation and supervision; macro-, meso- and microprudential policies; principles; the SREP methodology.*

The main target priority of state regulation and supervision of banking activities is to promote the stability of the banking system, price stability, and protect the interests of depositors and creditors. In order to achieve this goal, the methodology of regulation and supervision must necessarily take into account the peculiarities of the transformation of the business architecture of the banking sector and prevent the emergence and accumulation of probable threats to its smooth functioning. In this context, it is important to decide on a model of state regulation and supervision of banking activities, which would allow forming the proper potential of the banking sector to continuously ensure the target level of financial stability, while taking into account the peculiarities of its business architecture.

The article is devoted to the substantiation of the methodological features of the regulation and supervision of the activities of banks in order to form such a business architecture of the banking sector, which would contribute to the stimulation of the economic growth of the country.

The economic meaning of the concept of "business architecture of the banking sector" has been developed from the standpoint of financial-economic, instrumental and structural-cluster approaches. The issue of building an effective system of mutual influence of the functioning of the banking sector on the dynamics of the country's economic development was considered, and a set of principles for the transformation of the business architecture of the banking sec-

tor was formed, on which a new concept of subordinating the goals of the banking business to the economic growth of the state should be built. Such principles include: equivalence of relations, systematic improvement of the competitive environment, social responsibility, sustainable communication, institutional interrelationship between the financial and real sectors of the economy, inclusiveness. It has been proven that the model of banking regulation and supervision should combine both macro and meso approaches, since this allows to increase the effectiveness of detection and prevention of violations in the provision of financial services by the banking sector, associated with threats arising from the collective behavior of banks when choosing their own business -models and strategies of development, which later manifests itself in the formation of the business architecture of the banking sector and the potential of the national economy for economic growth. A conceptual model of banking supervision has been developed by integrating the SREP methodology and analyzing the impact of the business architecture of the banking sector on economic growth.

Therefore, taking into account the existing impact of changes in the business architecture of the banking sector on economic growth, banking supervision in modern conditions should also be focused on preventing the occurrence of risks of worsening the processes of economic development in the country due to the formation of a business architecture of the banking sector that is unfavorable for the growth of the economy. At the

same time, the main measure of supervisory response on the part of the National Bank should be the application of adjustments (supervisory allowance) to the capital adequacy and liquidity ratios for certain groups of banks by type of business model, designed to influence the attractiveness of using certain business models in the activities of banks in different periods of time. That is, this tool, in our opinion, will allow the National Bank to stimulate the spread of those business models that contribute to economic growth to a greater extent, and restrain those that slow it down.

Thus, the effective implementation of state financial policy requires regulation by the National Bank not only of the activities of individual banks, but also the identification of the influence of their choice of their own business model of

development on the formation of the business architecture of the banking sector in general, as well as the expansion of the banking supervision system in terms of analysis and assessment of the state of formation of the business architecture of the banking sector for economic growth in the country. The effective implementation of this task will be facilitated by our proposals for the development of banking supervision based on the integration of the SREP methodology and analysis of the impact of the business architecture of the banking sector on economic growth. These results can be used as a basis in the process of forming the optimal business architecture of the country's banking sector at the correct time horizons, taking into account the change in the vector of economic policy at the state level.

References

1. Yesina, O., & Lingur, L. (2020). Inzhynirinh biznes-arkhitektury pidpryyemstva dlya prohnozuvannya sotsial'no-ekonomichnykh protsesiv [Engineering of enterprise business architecture for forecasting socio-economic processes]. *Pidpryyemnytstvo ta innovatsiyi – Entrepreneurship and innovation*, 11-2, 124-130. DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/11.38>. [in Ukrainian].
2. Korenyuk, L., & Chernyavskyy, M. (n.d.). Upravlinnya orhanizatsiynym rozvytkom pidpryyemstva na osnovi arkhitekturnoyi modeli upravlinnya biznesom [Management of organizational development of the enterprise on the basis of the architectural model of business management]. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*, 43-48. [in Ukrainian].
3. Galaktionov, V.I. (2002). Sistemnaya arkhitektura i yeye mesto v arkhitekture predpriyatiya [System architecture and its place in architecture enterprises]. *Direktor informatsionnoy sluzhby – Information Service Director*, 5. [in Russian].
4. Skrypnik, Ye.YU. (2010). Otsenka kreditnogo riska roznichnykh bankovskikh produktov na stadii predostavleniya kredita [Assessment of the credit risk of retail banking products at the stage of granting a loan]. *Vestnik VGU. Seriya «Ekonomika i upravleniye» – Bulletin of VSU. Series “Economics and Management”*, 2, 221-230. [in Russian].
5. Ivanchenko, N.O. (2012). Formalizatsiya potentsialiv systemy upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstva [Formalization of the potentials of the

- economic security management system of the enterprise]. *Formuvannya rynkovoyi ekonomiky – Formation of market economy*, 28, 128-134. [in Ukrainian].
6. Drogobytskaya, K.S. (2014). *Biznes-arkhitektura kak model delovoy aktivnosti organizatsii* [Business architecture as a model of the organization's business activity]. *Korporativnoye upravleniye. Seriya «Upravlencheskiye nauki» – Corporate Governance. Series “Management Sciences”*, 3, 16-23. [in Russian].
7. Danilin, A., & Slyusarenko, A. (2005). *Arkhitektura predpriyatiya. «In'» i «Yan'» informatsionnykh tekhnologiy predpriyatiya* [Enterprise architecture. “Yin” and “Yang” of information technology enterprises]. Moscow : Internet universitet informatsionnykh tekhnologiy. [in Russian].
8. Zaramenskikh, E.P. (2017). *Osnovy biznes-informatiki* [Fundamentals of business informatics]. Moscow : Yurayt. [in Russian].
9. Kudryavtsev, D.V., & Arzumanyan, M.YU. (2017). *Arkhitektura predpriyatiya: perekhod ot proyektirovaniya IT-infrastruktury k transformatsii biznesa* [Enterprise Architecture: Transition from IT Infrastructure Design to Business Transformation]. *Rossiyskiy zhurnal menedzhmenta – Russian Journal of Management*, 15, 2, 193-224. [in Russian].
10. Frank, U. (2006). Towards a Pluralistic Conception of Research Methods in Information Systems Research. *ICB Research Report*, 7.
11. Domashova, D.V., Kripak, Ye.M., & Semenov, V.V. (2017). *Modelirovaniye arkhitektury predpriyatiya kommercheskogo banka* [Modeling the architecture of a commercial bank enterprise]. *Universitetskiy kompleks kak regional'nyy tsentr obrazovaniya, nauki i kul'tury : materialy Vserossiyskoy nauchno-metodicheskoy konferentsii – University complex as a regional center of education, science and culture : materials of the All-Russian scientific and methodological conference*. Orenburg : Orenburgskiy gosudarstvennyy universitet. [in Russian].
12. Kolomiytsev, V.F. (2004). *Sotsiologiya Gerberta Spensera* [Sociology of Herbert Spencer]. *Sotsiologicheskiye issledovaniya – Sociological research*, 1, 37-44. [in Russian].
13. Levine, R. (2004). *Finance and Growth: Theory, Evidence, and Mechanisms*. *NBER Working Papers 10766*. National Bureau of Economic Research.
14. Levine, R., Loayza, N., & Beck, T. (2000). Financial intermediation and growth: Causality and causes. *Journal of Monetary Economics*, 46, 31-77.
15. National Bank of Ukraine. (2019). *Stratehiya Natsional'noho banku Ukrayiny* [Strategy of the National Bank of Ukraine]. Kyiv. [in Ukrainian].
16. Borio, C. (2010). *Implementing a Macroprudential Framework: Blending Boldness and Realism*. Basel : Bank for International Settlements.
17. Galati, G., & Moessner, R. (2011). *Macroprudential policy – a literature review*. *BIS Working Papers No 337*. Basel : Monetary and Economic Department. February 2011.